

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

SOCIÁLNĚ ETICKÉ ASPEKTY POSKYTOVÁNÍ POMOCI OSAMĚLÝM
RODIČŮM

Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Autor práce: Bc. Václava Nachtigallová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: kombinovaná

Ročník: III.

2014

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

28. 3. 2014

Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Romanu Míčkoví, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení diplomové práce.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Rodina.....	8
1.1 Smysl rodiny a uspořádání rodinných vztahů	8
1.2 Rodina se mění	9
1.3 Neúplná rodina	11
1.4 Problémy se sladěním práce a rodiny.....	12
1.5 Statistické údaje související s neúplnou rodinou	14
1.6 Hospodaření úplných a neúplných rodin.....	16
2 Finanční podpora v ČR.....	19
2.1 Státní sociální podpora	19
2.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi	21
2.3 Peněžitá pomoc v mateřství	22
2.4 Porovnání s vybranými evropskými státy	23
2.4.1 Mateřská dovolená spojená s peněžitou pomocí.....	23
2.4.2 Celková finanční podpora adresovaná rodinám s dětmi.....	24
2.5 Jsou svobodné matky zvyhodňovány před úplnými rodinami?	25
3 Sociální služby a metody sociální práce s dysfunkčními a neúplnými rodinami	27
3.1 Systémový přístup při sociální práci s rodinou	28
3.2 Sanace rodiny	29
3.3 Rodinná terapie	30
3.4 Postup práce s osamělým rodičem z psychologického hlediska	32
3.5 Vybrané sociální služby	33
4 Problémy osamělých matek.....	36
4.1 Specifika cílové skupiny	36

4.2	Příběhy žen z azylového domu pro matky s dětmi v tísní.....	37
5	Alternativy státní pomoci	55
5.1	Sociální síť rodiny	55
5.2	Nestátní subjekty	55
5.3	Výživné	57
5.3.1	Vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti	57
5.3.2	Výživné a zajištění úhrady některých nákladů neprovdané matce a výživné rozvedeného manžela	59
5.3.3	Vymáhání výživného	60
6	Etický rozměr a různé názory na současnou rodinu	63
6.1	Prevence – výchova k rodinným hodnotám	63
6.2	Politická opatření sloužící k podpoře rodiny	65
6.3	Konzervatismus a tradicionalismus.....	67
6.4	Pohled křesťanské sociální etiky na dnešní rodinu	69
6.5	Pohled Sociální a kulturní antropologie	71
6.6	Feminismus a <i>gender studies</i>	73
6.7	Shrnutí kapitoly	74
	Závěr	76
	Seznam použitých zdrojů.....	78
	ABSTRAKT	83
	ABSTRACT.....	84

Úvod

Práce bude zkoumat soudobý, stále častější, trend výchovy dětí jedním rodičem, nejčastěji matkou. V úvodní části se zaměří na raně historické příčiny tohoto stavu, na různé důvody, které vedou k tomuto rodinnému uspořádání. Nejdůležitější změny, ke kterým došlo, jsou změny rodinných i společenských rolí muže a ženy a jejich přístup k rodičovství a výchově dětí. Společnost je stále benevolentnější a v důsledku toho se rodí mnoho dětí mimo manželství a zvyšuje se rozvodovost. Vznikají složité rodinné konstelace, které celou situaci ještě ztěžují.

Budou rozebrány problémy, se kterými se musí osamělý rodič vypořádat. Nejvíce se zaměřím na obtíže spojené se sladěním práce a rodiny, na diskriminaci rodičů při hledání zaměstnání a z toho vyplývající finanční tíseň. Pokusím se čtenáři přiblížit cílovou skupinu sociální práce pomocí kazuistik žen, které se v důsledku tíživé životní situace dostaly až do azylového domu pro matky s dětmi v tísní. Ačkoliv se jedná spíše o „vrchol ledovce“ celé problematiky, tedy o rodiny potýkající se s velkým množstvím nejrůznějších životních nesnází, je možné si díky těmto příkladům lépe uvědomit, jaké různé druhy podpory mohou osamělí rodiče využívat. Zhodnotím, jestli byla v jednotlivých případech pomoc, která byla ženám poskytnuta přínosem nebo mohla být naopak zátěží.

Dále uvedu různé druhy pomoci, které jsou této cílové skupině poskytovány v rámci sociální práce, státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi, zaměřením se na jejich efektivitu. Zohledněny budou také negativní důsledky této pomoci, kterými může být například rozpad rodiny i v případech, kdy by byla možná náprava rodinného soužití nebo nedostatek motivace člověka ke zmobilizování vlastních sil, využívání zdrojů ze svého okolí a stagnace ve stávající situaci. Pro větší přehlednost budou jednotlivé druhy podpory rozděleny do dvou kapitol, na „Finanční podporu“ a „Sociální služby“. Kapitola „Sociální služby“ bude obsahovat kromě sociálních služeb také některé metody a přístupy využívané při sociální práci. V další kapitole se zaměřím na různé alternativy státní pomoci. Alternativou státní pomoci mohou být také různé nestátní subjekty, což jsou nejen obecně prospěšné společnosti, ale mohou jimi být i zaměstnavatelé, kteří mohou pomocí různých opatření a výhod vycházet vstříc svým zaměstnancům, což může pomáhat ke sladění pracovních a rodinných rolí. Mezi

základní prostředky rodiče, žijícího osaměle, patří také výživné. Proč je tak těžké donutit druhého rodiče, aby platil?

Pod pojmem rodina si může každý představit něco jiného, někdo ji chápe jako soužití rodičů a dětí, jiný do ní může počítat i další příbuzné. Je pro výchovu lepší nukleární rodina nebo rodina široká? Jak se staví k současné rodině a společnosti různé ideologické směry? Cílem mojí práce je tedy rozebrat situaci osamělých rodičů z různých úhlů pohledu, zjistit příčiny tohoto stavu a popsat nevýhody, které plynou z tohoto rodinného uspořádání. Dále chci zjistit, zda je podpora, která je jim poskytována adekvátní a zda je pro ně přínosem nebo naopak zátěží. Pokusím se zhodnotit náš sociální systém a upozornit na změny, jež jsou zásadní.

Chtěla bych ještě upozornit na to, že se bude práce pohybovat zejména v rovině sociální etiky, bude se tedy zabývat hodnocením různých sociálních útvarů, jako je stát, rodina, ale i celá společnost. Objeví se ale také prvky etiky individuální. V kapitole zabývající se kasuistikami uživatelů služeb azylového domu bude mimo jiné hodnocena souvislost jejich životního stylu a jejich chování se situací, do které se dostaly.

1 Rodina

1.1 Smysl rodiny a uspořádání rodinných vztahů

Základní funkcí rodiny je funkce reprodukční. Rodina byla odjakživa zakládána zejména proto, aby se lidé dokázali postarat o své děti. Dětem není poskytováno však jen materiální zabezpečení, ale díky rodině se plně socializují do společnosti, osvojují si její hodnoty a kulturní zvyklosti. Funkční rodina poskytuje dítěti také pocit bezpečí a jistoty, který je velmi důležitý pro správný vývoj jeho sebevědomí. Rodina je nezastupitelnou institucí zejména z toho důvodu, že poskytuje svým členům úzké citové pouto a osobní angažovanost. Bylo provedeno mnoho pokusů o nahrazení rodiny různými jinými institucemi, ale tyto pokusy se nikdy neseťkaly s větším úspěchem. Rodina je pro děti nenahraditelná. Úplná rodina se vyznačuje společným hospodářstvím. Role muže a ženy bývají většinou specializované, práce je rozdělována podle specifických dovedností a znalostí jedinců. Všechny typy společností mají vymezen určitý druh práce pro ženu a jiný pro muže. Toto rozdělení se však v různých společnostech liší.¹

V naší společnosti je většinou živitelem rodiny muž, zatímco žena se stará o domácnost a o děti. Jakmile děti odrostou, role manželů se začínají prolínat a žena dochází do zaměstnání. Tento model je ideální v případě, že má muž dostatečně vysoký příjem, který je schopen po určitou dobu pokrýt rodinné náklady. Často však tento příjem nepostačuje a do zaměstnání musí docházet oba rodiče a péči o děti přenechat po určitou část dne na různých školských zařízeních. Pokud má žena vyšší příjem než muž, může zůstat s dětmi na rodičovské dovolené otec. Tento model se začal objevovat teprve v několika posledních letech, není příliš častý, ale začíná se pomalu prosazovat.

K těmto změnám rodinných vztahů dochází zejména s rozvojem industriální společnosti, se změnami na trhu práce a s emancipací žen. Současná společnost klade důraz zejména na individuální volbu a seberealizaci. Záleží tedy zejména na rodičích, jak si své role rozdělí.² Sociologické výzkumy ukazují, že v představách lidí přetrvává obraz muže jako živitele rodiny a ženy starající se o domácnost a děti. Muž by měl tedy

---

¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 9-11.

² Srov. ŠRAJER, J. MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 31.

domácnost finančně zajistit a ženě náleží nakupování, vaření, úklid a péče o děti. Případně se připouští, aby se na činnostech týkajících se domácnosti podíleli oba partneři stejnou měrou.³

1.2 Rodina se mění

Rodina byla v sociologii odjakživa považována za významný stabilizační prvek ve společnosti, díky své schopnosti bránit společenský systém před chaosem a zhroutilím. Ve svých funkcích a základní struktuře se významně nelišila od toho, jaká byla na počátku naší civilizace. Pro obyčejného člověka byla vždy oporou a kotvou jistoty ve společnosti, která procházela neustálými změnami. Od poloviny dvacátého století však dochází k významným změnám v základních charakteristikách rodiny.⁴

Ivo Možný shrnul nejvýznamnější změny do několika bodů:

1. V křesťanském kulturním okruhu měla rodina odjakživa monopol na sex. Tento monopol padl a začaly být tolerovány i jiné formy, například sex předmanželský.
2. Díky nejrůznějším antikoncepčním metodám mohl zůstat manželskému páru alespoň monopol na plození dětí a poměrně dlouhou dobu také zůstával. Od počátku sedmdesátých let se ale začal rodit vysoký podíl dětí mimo manželství, takže ani toto privilegium již tradiční rodina nemá.
3. Dříve vybírali partnera pro své potomky rodiče. Zaměřovali se především na to, z jaké rodiny pochází uvažovaný partner a jaký má majetek. Dnes se klade důraz na individuální volbu.
4. Křesťanství považovalo manželský svazek za nezrušitelný a doživotní. Dnes je manželství pojímáno jako občanská smlouva. Je tedy vypověditelné kteroukoliv ze stran, což vede k počtu rozvodů a opakovaných manželství.
5. Mnoho funkcí rodiny bylo nahrazeno formálními organizacemi. Vzdělávání je zajišťováno školami, péče o nemocné a staré a handicapované probíhá v nemocnicích a různých sociálních zařízeních.

---

³ Srov. SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. s. 127.

⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. s. 14-21.

6. Stoupá počet párů, které jsou dobrovolně bezdětné nebo se rozhodnou pro to, že budou mít pouze jedno dítě.
7. Velmi podstatnou změnou je také to, že se prolínají role muže a ženy. Práce již nevyžaduje takovou fyzickou zdatnost jako dříve, proto dochází do zaměstnání i žena. Mateřství věnuje pouze několik let svého života.⁵

K nejvýznamnějším změnám v reprodukčním a rodinném chování z demografického hlediska dochází v zemích severní Evropy. V těchto zemích je nejnižší sňatečnost a naopak nejvyšších hodnot dosahuje věk při vstupu do manželství a mimomanželská plodnost. Negativními důsledky těchto demografických změn je narůstající míra rozvodovosti a zvyšující se podíl neúplných rodin, hlavně osaměle žijících matek s dětmi. Ve východoevropských zemích byla vždy míra sňatečnosti vyšší a věk při uzavření prvního manželství se pohyboval na nízké úrovni. Nyní, po roce 1989, kdy došlo ke změnám politickým, ekonomickým a sociálním, je zde situace obdobná jako v severní Evropě.⁶

V podobném duchu se zabývá změnami společnosti také Jan Keller. Uvádí tři pilíře, které zajišťovaly stabilitu společnosti během třiceti let po druhé světové válce: byl to fungující trh práce, sociální stát a poměrně soudržná, stabilní rodina. Ze všech těchto pilířů se postupně stala rizika. Vše spolu souvisí, ale my se zaměříme především na selhání rodiny. To má podobu přetížených matek, které nejsou schopny sladit požadavky zaměstnavatele s péčí o rodinu. A hlavně rostoucí počet neúplných rodin tvořených především matkami samoživitelkami s jedním a více dětmi. Stará sociální rizika gradují do extrémů. Například starým sociálním rizikem je to, že muž nedokázal z jednoho platu uživit rodinu. Nové riziko znamená, že domácnost není schopná pokrýt své náklady, i když pracují oba rodiče.⁷

„Jiným starým sociálním rizikem bylo, že matka, která je sama a nepracuje, neuživí své dítě či děti. Nové sociální riziko znamená, že osamělá matka není schopna uživit své děti velmi často ani tehdy, když pracuje.“⁸

---

⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. s. 21-23.

⁶ Srov. SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. s. 122.

⁷ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika*. s. 37-39.

⁸ Tamtéž. s. 40.

Z toho vyplývá, že je rodina, kde chybí jeden z rodičů, velmi ohrožená sociálním vyloučením a chudobou a často je třeba intervence sociálních pracovníků.

1.3 Neúplná rodina

Neúplnou rodinu můžeme také označit jako rodinu s jedním rodičem. Jedná se o stále častější rodinný typ. Může vzniknout ovdověním, rozvodem, rozchodem, adopcí nebo porodem dítěte mimo manželství.⁹ Tento typ rodiny je však třeba pro účely této práce odlišit od rodin, kde jsou děti vychovávány oběma rodiči, ale jedná se o nesezdané soužití; ačkoliv mezi partnery není uzavřen manželský svazek, jedná se o rodinu úplnou.

Nejčastějším typem neúplné rodiny je rodina svobodné matky. O. Matoušek ve své knize *Rodina jako instituce a vztahová síť* rozlišuje dvě skupiny svobodných matek. V první skupině se jedná o velmi mladé dívky, které přišly do jiného stavu neplánovaně vinou selhání nebo zanedbání antikoncepce. V druhé skupině se nachází ženy, které se naopak pro dítě vědomě rozhodly. Vztah s otcem dítěte byl dlouhodobý, ale po narození dítěte se rozpadl z důvodu častých konfliktů. Většina žen v našich podmínkách totiž preferuje stav manželský a to, že si přály dítě, může být vykládáno jako pokus přimět partnera ke sňatku, ale jelikož byl jejich vztah již předtím nejistý, rozpadl se úplně.¹⁰

Velmi častým důvodem vzniku neúplné rodiny je rozchod nebo rozvod rodičů. Děti nejčastěji nadále vychovává matka a otec od rodiny odejde buď úplně, nebo se na výchově nadále podílí formou střídavé (nebo „občasné“) péče nebo alespoň finančními příspěvky. Ačkoliv má rodič povinnost přispívat na své děti alespoň finančně, když už o jejich výchovu nejeví zájem, často tomu tak není. Většinou je tomu tak u sociálně slabých občanů, kteří nemají žádné započitatelné příjmy. Častým případem je také to, že otec není zapsán v rodném listě dítěte. Ačkoliv je možné požádat soud o dodatečné určení otcovství, pro některé ženy je to příliš obtížné.

---

⁹ Srov. GOLDENBERG, H. GOLDENBERG, I. *Conseling today's families*. In Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. s. 170.

¹⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 127-128.

Ať se již jedná o rodinu, kde chybí matka nebo otec, a ať již došlo k takovému stavu jakkoliv, jisté je, že tato situace je pro samotného rodiče velmi obtížná a znevýhodňující oproti úplným rodinám, kde si mohou rodiče své role nutné pro zabezpečení rodiny a chodu domácnosti rozdělit.

1.4 Problémy se sladěním práce a rodiny

Transformace společenského systému přinesla mnoho změn na trhu práce, panuje zde nejistota a na zaměstnance jsou kladeny mnohem vyšší nároky než dříve. Na ženy jsou kladeny odlišné požadavky na harmonizaci práce a rodiny, než tomu bylo za socialismu. Tehdy se uplatňovala politika plné zaměstnanosti a nutnost dvou příjmů v rodině vedla matky k rychlému návratu do zaměstnání za současného masového umístění dětí do jeslí a mateřských škol. V průběhu 90. let začalo být preferováno to, aby se o malé děti starali rodiče a stát tuto domácí péči začal podporovat finančními příspěvky. Ale rodičovství a dlouhá kontinuální péče o děti se ve svém důsledku staly pro matky ohrožujícím faktorem na trhu práce.¹¹

Současná situace na trhu práce, zejména nedostatek pracovních míst, klade vysoké požadavky na adaptabilitu pracovní síly, což se významně dotýká rodinného života. Tato skutečnost se stává rizikovou zejména pro ty jedince, jejichž adaptační schopnosti jsou nějakým způsobem omezené, např. právě rodiny s malými dětmi. Nestabilita rodin celou situaci ještě zhoršuje.¹²

Matky samoživitelky jsou skupinou, která je hodně postižená nezaměstnaností, ačkoliv je pro ně výdělek naprosto stěžejní záležitostí. Při hledání zaměstnání jsou ještě více diskriminovány než ostatní ženy, protože se zaměstnavatelé obávají, že budou tyto matky zůstat s dětmi velmi často doma.¹³

Nejméně ze všech skupin obyvatelstva ohrožuje nezaměstnanost bezdětné páry. Mírně nadprůměrný výskyt je v úplných rodinách s dětmi a jednočlenných

---

¹¹ Srov. SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. s. 122.

¹² Srov. TOMEŠOVÁ BARTÁKOVÁ, H. *Cesta zpátky: Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce a v České republice*. s. 13.

¹³ Srov. MARKSOVÁ-TOMIANOVÁ, M. *Rodina a práce – jak je sladit a nezbláznit se*. s. 145.

domácnostech. Neúplné rodiny s dětmi postihuje nezaměstnanost ve zdaleka nejvyšší míře. Více než polovina těchto rodin, tedy zejména matek samoživitelek, si projde kratším či delším obdobím nezaměstnanosti.¹⁴ Pokud už se jim přeci jen podaří najít zaměstnání, jsou většinou hůře finančně ohodnoceny, než muži, protože odvětví a obory, kde pracuje převážná většina žen, jsou placeny méně, než odvětví mužská.¹⁵

České ženy tvoří asi 45% pracovní síly. Téměř výhradně pracují na plné úvazky, na částečný úvazek pracuje jen asi 9% z nich. Toto číslo bohužel nemá vzrůstající tendenci. Jejich participace na trhu práce je ekonomickou nutností, jak pro ně samotné, tak pro stát. Zároveň se téměř výhradně starají o domácnost a o ostatní členy rodiny. Jsou tedy oproti mužům ve velmi znevýhodňující pozici.¹⁶

Řešením by mohla být kombinace částečných pracovních úvazků pro ženy s dostatečnou nabídkou zařízení péče o děti. Zaměstnavatelé ale těchto pracovních míst příliš mnoho nenabízejí. Zřejmě je to pro ně nevýhodné, protože starost o dva zaměstnance místo jednoho je pro ně náročnější a administrativně nákladnější. Zaměstnavatel je ochotný nabídnout své stávající zaměstnankyni, která odchází na mateřskou dovolenou, práci na částečný úvazek pouze v tom případě, když je pro něj nepostradatelná nebo by bylo velmi obtížné shánět a zaškolovat někoho nového. Tak je tomu ale většinou u dobře placených, spíše administrativních, profesí. Ženě, která pracuje v dělnických profesích, nikdo nenabídne práci na částečný úvazek. Pro zaměstnavatele bude lepší najít si někoho jiného. Takováto matka samoživitelka bude nejvíce ohrožena chudobou.

V roce 2006 byla vydána Sociologickým ústavem Akademie věd České republiky sociologická studie, která nese název *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: Plány versus realita*. Bylo zde zjišťováno, jak by se muži a ženy zachovali, pokud by si mohli vybrat, zda pracovat nebo zůstat s dětmi doma. Ukázalo se, že rozdíly mezi muži a ženami jsou v případě hypotetických voleb statisticky významné. Jejich volby odpovídají tradičnímu rodinnému uspořádání. Muži preferují především práci na delší než plný úvazek (přesčasy) a ženy by zase volily práci na zkrácený úvazek nebo by zůstaly v domácnosti.

---

¹⁴ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. s. 138-139.

¹⁵ Srov. MARKSOVÁ-TOMIANOVÁ, M. *Rodina a práce – jak je sladit a nezbláznit se*. s. 41.

¹⁶ Srov. TOMĚŠOVÁ BARTÁKOVÁ, H. *Cesta zpátky: Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. s. 20-21.

Preference rodičů, kteří vychovávají své děti sami, se potom velmi mění. Otcové samoživitelé by v tomto případě chtěli častěji pracovat na zkrácený úvazek než na plný, dokonce někteří by nejraději zůstali v domácnosti. Matky samoživitelky by naopak chtěly pracovat více, tj. na delší než plný úvazek. U těchto žen se objevuje tendence volit možnost, která v genderově stereotypní rodině odpovídá chování mužů – pracovat více. Tato volba tedy není formována přirozeně, podle normálního rozdělení rolí v rodině, ale sociálně.¹⁷

1.5 Statistické údaje související s neúplnou rodinou

Zajímavé informace související s problematikou, kterou se v této práci zabýváme, můžeme nalézt v různých demografických statistikách publikovaných Českým statistickým úřadem. Tyto statistiky nám poskytují kompletní informace o počtu narozených dětí, o rodinném stavu matek, jejich věku a vzdělání. Bohužel se z nich nedozvíme o tom, zda matka s otcem dítěte nadále žije nebo ne.

Ze statistiky *Ženy a muži v datech 2011* je patrné, že se zvyšuje jak věk, kdy muži a ženy uzavírají první manželství, tak i věk, kdy mají ženy své první dítě. Od roku 1993 do roku 2011 se zvýšil průměrný věk prvorodiček z necelých 23 let na necelých 28. Oproti roku 1993 také narostl podíl dětí narozených mimo manželství. V roce 1993 jich bylo 12,7 %, v roce 2004 30,6 % a v roce 2010 již 40,3 %.¹⁸

Tab. 1: Základní údaje o reprodukčním chování

Základní údaje o reprodukčním chování		1993	2004	2007	2010
Průměrný věk při prvním sňatku	Nevěsta	23,2	26,3	27,4	28,2
	Ženich	25,4	29,0	30,1	31,0

¹⁷ Srov. KRÍŽKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. S. 29-31.

¹⁸ Srov. *Ženy a muži v datech 2011. Demografická statistika ČSÚ, 2011* [online].

Průměrný věk při sňatku	Nevěsta	24,8	29,8	30,8	31,7
	Ženich	27,9	32,7	33,8	34,9
Úhrnná plodnost	X	1,7	1,2	1,4	1,5
Podíl matek do 17 let včetně ze všech matek	%	1,8	1,0	0,7	0,7
Prům. věk matky při naroz. 1. dítěte	X	22,6	26,3	27,1	27,6
Prům. věk matky při naroz. dítěte	X	25,0	28,3	29,1	29,6
Podíl dětí narozených mimo manželství	%	12,7	30,6	34,5	40,3
Samovolné potraty	abs. Počty	13 228	12 402	14 102	13 981
UPT (umělá přerušení těhotenství)	abs. Počty	70 634	27 574	25 414	23 998
Miniinterrupce	abs. Počty	57 938	21 715	19 201	17 797
Úhrnná míra indukované (umělé) potratovosti	X	1,0	0,4	0,3	0,3
Průměrný věk při rozvodu	Manželka	33,3	37,3	38,4	39,4
	Manžel	36,1	40,0	41,2	42,3
Prům. délka trvání manž. při rozvodu v letech	X	10,5	13,4	14,0	14,4
Průměrný věk při ovdovění	Vdova	63,5	66,0	67,0	67,9
	Vdovec	68,2	70,0	70,7	71,6
Počet vdov na 100 vdovců k 31.12.	X	562,2	543,1	531,7	519,8

Zdroj: Demografická statistika ČSÚ, Tabulka 1.

Jak jsem již uvedla, z těchto statistik se nedozvíme, zda otec a matka dítěte žijí spolu, může nám to však napovědět, že se rodina výrazně odchyluje od tradičního uspořádání rodinných vztahů, které fungovaly po mnoho desetiletí. Nejdříve každého napadne, že u mladých lidí dochází k velkým změnám hodnot. Na prvním místě už není rodina a děti, ale profesní růst a individuální požitky. Odkládání prvního dítěte na pozdější věk a snižování počtu dětí vůbec je nejčastěji odůvodňováno změnami hodnot mladých lidí a hédonismem, ale příčinou může být také to, že rodiny nemají dostatečné

příjmy na to, aby děti uživily. Na to ve své knize upozorňuje Jan Keller, který se opírá o své dotazníkové šetření z Ostravska.¹⁹

1.6 Hospodaření úplných a neúplných rodin

Můžeme předpokládat, že neúplné rodiny s dětmi disponují v porovnání s úplnými rodinami s dětmi nižšími příjmy, protože je v domácnosti méně ekonomicky aktivních osob. To se odráží i ve struktuře jejich spotřebních výdajů. Vyšší podíl výdajů na základní životní potřeby redukuje možnosti v ostatních výdajích, zejména ve sféře volnočasových aktivit a možnostech spoření. Pokud by tomu tak nebylo, potvrdilo by to domněnku, že je náš sociální systém k neúplným rodinám příliš štědrý.²⁰

K porovnání hospodaření úplných a neúplných rodin můžeme využít statistik Českého statistického úřadu, konkrétně každoročně vydávané *Statistiky rodinných účtů*. Podobného postupu bylo využito v knize D. Hamplové, *Děti na psí knížku?*. Já jsem se inspirovala touto publikací, použiji však aktuální data a celý postup zjednoduším.

Šetření je prováděno u souboru 3 000 domácností vybraných záměrným kvótním výběrem, jak je uvedeno v metodice ke Statistice rodinných účtů na stránkách Českého statistického úřadu. Není tedy možné údaje zobecňovat na celou populaci. Přesto nám údaje mohou leccos naznačit. Příjmy rodin jsou uvedeny v průměrech na osobu v korunách na rok.

Člen úplné rodiny s nezaopatřenými dětmi má čistý průměrný příjem 129 629 Kč na rok. Člen neúplné rodiny s nezaopatřenými dětmi má 113 805 Kč. Příjmy ze závislé činnosti a z podnikání činí u úplných rodin průměrně 105 062 Kč na rok a u neúplných rodin 74 177 Kč na rok. Sociální příjmy (důchody, dávky nemocenského pojištění a náhrady mzdy při pracovní neschopnosti, podpora v nezaměstnanosti, dávky státní sociální podpory a jiné sociální příjmy) jsou, jak se dalo předpokládat, naopak vyšší u neúplných rodin, a to 17 484 na osobu na rok. U člena úplné rodiny je to 11 624 na rok.

---

¹⁹ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. s. 142-143.

²⁰ Srov. HAMPLOVÁ, D. (ed.) *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. s. 115.

Úplné rodiny mají na člena čistých peněžních vydání 116 998 Kč (tzn. po odečtení daně z příjmů a zdravotního a sociálního pojištění). Neúplné rodiny 108 467 Kč.²¹

Spotřební vydání jsou podobně vysoká u úplných i neúplných rodin. Naopak vydání neklasifikovaná jako spotřební jsou zhruba o polovinu nižší u rodin neúplných. Oba typy rodin utratí skoro stejnou částku za potraviny, nápoje a veřejné stravování. Úplné rodiny si mohou dovolit utratit více peněz za průmyslové zboží a za jiné platby a vydání. Za služby utratí nepatrně více neúplné rodiny.

Z těchto dat vyplývá, že neúplné rodiny mají o něco nižší životní úroveň než rodiny úplné. Za potraviny a ostatní spotřební zboží jsou nuceny utratit oba typy rodin podobné částky, jinak se mají lépe úplné rodiny. Jedinou položkou, kde utrácí více neúplné rodiny, jsou služby. Těžko z toho ale vyvozovat nějaké závěry, protože nevíme, o jaké služby se konkrétně jedná. Je to příliš široký pojem. Sociální systém v České republice tedy není k neúplným rodinám přehnaně štědrý, neúplné rodiny jsou na tom celkově o něco hůř než rodiny úplné. Rozdíl mezi čistými příjmy a čistými výdaji činí u úplných rodin 12 631 Kč na osobu a u neúplných 5 338 Kč na osobu.

Tab. 2: Statistika rodinných účtů

	Úplné rodiny	Neúplné rodiny
Počet domácností – vážený	726	203
- ve výběru	849	235
Průměrný počet na domácnost:		
Členů	3,74	2,29
Pracujících	1,67	0,78
nezaopatřených dětí	1,73	1,29
0 - 5 let	0,5	0,16
6 - 9 let	0,33	0,17
10 - 14 let	0,35	0,25
15 - 25 let	0,55	0,71
nepracujících důchodců	0,04	0,02

²¹ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2010 – domácnosti podle postavení a věku osoby v čele, podle velikosti obce, příjmová pásma* [online].

ostatních členů	0,3	0,2
spotřebních jednotek (OECD)	2,69	1,8
spotřebních jednotek (OECD modif.)	2,14	1,54
HRUBÉ PENĚŽNÍ PŘÍJMY CELKEM	146 223	124 371
ČISTÉ PENĚŽNÍ PŘÍJMY CELKEM	129 629	113 805
Příjmy ze závislé činnosti	87 985	65 278
Příjmy z podnikání	17 077	8 899
Sociální příjmy	11 624	17 484
Důchody	2 594	5 678
Dávky nemocenského pojištění a náhrady mzdy		
při pracovní neschopnosti	1 939	557
Podpora v nezaměstnanosti	335	257
Dávky státní sociální podpory	5 959	8 358
z toho: přídavky na děti	389	1 768
rodičovský příspěvek	5 310	3 111
Jiné sociální příjmy	798	2 633
Ostatní příjmy	12 943	22 144
z toho dary od příbuzných	3 122	5 284
HRUBÁ PENĚŽNÍ VYDÁNÍ CELKEM	133 591	119 033
z toho: daň z příjmů, zdravotní a sociální pojištění	16 593	10 566
ČISTÁ PENĚŽNÍ VYDÁNÍ CELKEM	116 998	108 467
<i>podle účelu použití:</i>		
A. Spotřební vydání	100 596	99 513
B. Vydání neklasifikovaná jako spotřební	16 402	8 954
<i>podle druhu vydání:</i>		
Potraviny, nápoje, veřejné stravování	25 579	23 334
Průmyslové zboží	34 834	26 805
Služby	35 060	46 993
Platby a jiná vydání	21 524	11 335
NATURÁLNÍ PŘÍJMY	6 162	11 384
NATURÁLNÍ VYDÁNÍ	2 897	2 968
BILANČNÍ POLOŽKY		
Saldo vybraných úspor a vkladů	-7 631	-2 523
Saldo přijatých půjček a splacených úvěrů	-4 730	-2 154

Zdroj: ČSÚ – Statistika rodinných účtů.

2 Finanční podpora v ČR

2.1 Státní sociální podpora

Státní sociální podpora je upravena zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Podle tohoto zákona mohou být poskytovány následující dávky:

- Přídavek na dítě
- Příspěvek na bydlení
- Rodičovský příspěvek
- Dávky péstounské péče
- Porodné
- Pohřebné²²

Tyto dávky jsou určeny především pro děti nebo rodiny s dětmi. Jedná se o státní sociální systém, tudíž hradí náklady na státní sociální podporu v celém rozsahu stát. Stát tedy nehradí jen dávky samotné, ale také všechny náklady související s řízením o tyto dávky. Dávky se dále dělí na tzv. testované a netestované. U testovaných se zjišťuje výše příjmů v rodině a u netestovaných na výši příjmů nezáleží, jsou poskytnuty všem. Testovanými dávkami jsou přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné. Zbývající tři typy dávek – rodičovský příspěvek, dávky péstounské péče a pohřebné patří mezi netestované.²³

Při zjišťování výše příjmů u testovaných dávek je velmi důležitá definice rodiny. Pro účely tohoto zákona se za rodinu považuje osoba oprávněná, tedy ta, která o dávku žádá, a osoby společně s ní posuzované. Za rodinu se nejčastěji považují nezaopatřené děti, rodiče těchto dětí nebo i jiné osoby, kterým byly nezaopatřené děti svěřeny do péče. Za osoby společně posuzované se také považují manželé, registrovaní partneři nebo druh a družka. Druh a družka spolu musí žít alespoň tři měsíce.²⁴

---

²² Srov. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

²³ Srov. BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., KEPKOVÁ, M. a kol. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady*. s. 15-16.

²⁴ Srov. tamtéž. s. 51-54.

Společná domácnost druhá a družky se prokazuje zpravidla velmi obtížně a lze vycházet pouze z prohlášení těchto osob. Pokud je to možné, měl by správní orgán prohlášení těchto osob nějak ověřit. Často dochází k tomu, že řada osob v zájmu získání dávek státní sociální podpory, prohlašuje, že spolu nežijí a ani společně neuhrazují náklady na své potřeby, i když to neodpovídá skutečnosti.²⁵

Aby se zamezilo alespoň některým z případů neoprávněného získání nároku na dávky, zákon výslovně stanovuje, ve kterých případech se má vždy za to, že jde o osoby společně posuzované. Jsou to tyto případy: nezletilé nezaopatřené dítě a jeho rodiče, zletilé nezaopatřené dítě a jeho rodiče, jestliže jsou rodiče a dítě hlášeni k trvalému pobytu v téže bytě, manželé a partneři žijící v registrovaném partnerství.²⁶

Z uvedeného výčtu vyplývá, že rodiny, ve kterých žije druh a družka s dětmi, mohou být zvýhodněny oproti manželským párům. Pokud žadatel vystupuje před úřady jako rodič samoživitel, přestože žije ve společné domácnosti s druhem, může dosáhnout na dávky, na které by jinak ani nárok neměl. Může se jednat o případy, kdy druh není rodičem dětí, se kterými žije nebo může dojít dokonce i k tomu, že matka záměrně nenechá otce svého dítěte zapsat do rodného listu dítěte.

Nyní se blíže zaměříme na přídavek na dítě, porodné a rodičovský příspěvek, protože se jedná o nejčastěji využívané dávky v sociálně slabých a neúplných rodinách. Na přídavek na dítě má nárok nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40. Výše přídavku na dítě závisí na jeho věku a vyplácí se za kalendářní měsíc. Do 6 let věku je to 500 Kč, od 6 do 15 let 610 Kč a od 15 do 26 let 700 Kč.²⁷

Další dávkou, která je využívána zejména sociálně slabými rodinami, je porodné. Nárok na porodné má, nepřevyšuje-li rozhodný příjem v rodině součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40, žena, která porodila své první zdravé dítě. Pokud žena splňující tento nárok při porodu zemřela, dávku dostane otec dítěte.²⁸

---

²⁵ Srov. BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., KEPKOVÁ, M. a kol. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady*. s. 54.

²⁶ Srov. tamtéž. s. 54-55.

²⁷ Srov. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

²⁸ Srov. tamtéž.

Za zmínku stojí skutečnost, že je ženě vyplaceno porodné i v případě, že žena nezačala o dítě po porodu ani pečovat a dala souhlas k osvojení dítěte. Podmínkou na dávku totiž není péče o dítě, ačkoliv je jedním z důvodů existence této dávky úmysl přispět na nákup věcí potřebných pro dítě.²⁹

Na rodičovský příspěvek má nárok rodič, který celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině. Příspěvek může být vyplácen nejdéle do 4 let tohoto dítěte a to nejdéle do doby, dokud nebyla vyplacena celková částka 220 000 Kč.³⁰ Rodič si může volit výši měsíčního rodičovského příspěvku. Maximální možná výše je 11 500 Kč. Volbu výše lze měnit podle konkrétní situace v rodině, nejdříve však po 3 celých kalendářních měsících po sobě jdoucích, po kterých byl příspěvek vyplácen. Volbou výše dávky se dá v rámci čtyřletého období ovlivňovat celková doba pobírání příspěvku až do vyčerpání částky 220 000 Kč.³¹

Jestliže není možné stanovit ani jednomu z rodičů ke dni narození dítěte denní vyměřovací základ podle zákona o nemocenském pojištění, náleží jim rodičovský příspěvek ve výši 7 600 Kč měsíčně do 9. měsíce věku dítěte a poté 3 800 Kč měsíčně do 4 let věku dítěte až do vyčerpání celkové částky 220 000 Kč.³²

2.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi

System pomoci v hmotné nouzi upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Podle tohoto zákona jsou poskytovány následující dávky:

- Příspěvek na živobytí
- Dopltek na bydlení
- Mimořádná okamžitá pomoc³³

---

²⁹ Srov. BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., KEPKOVÁ, M. a kol. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady*. s. 130.

³⁰ Srov. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

³¹ Srov. BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., KEPKOVÁ, M. a kol. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady*. s. 106.

³² Srov. tamtéž. s. 107.

³³ Srov. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Zákon o pomoci v hmotné nouzi upravuje poskytování pomoci fyzickým osobám prostřednictvím dávek k zajištění jejich základních životních podmínek. Jedná se o základní biologické, psychické a sociální potřeby. Biologickými potřebami jsou zejména zajištění odpovídající výživy, dodržování denního režimu umožňujícího vedle aktivit i odpočinek a spánek, vhodné bydlení a oblečení chránící před nepříznivými vlivy okolí. Psychickými a sociálními potřebami je zajištění soběstačnosti a ekonomické jistoty, zdraví, bezpečí, láska a jistota, uspokojení duchovních potřeb a učení. Dále je důležité zabezpečení sociální komunikace, nejen v rodině, ale i v širším sociálním okolí. Také uspokojení estetických a kulturních zájmů a zálib.³⁴

Hmotná nouze je specifická sociální situace osoby nebo rodiny, která je charakterizována nedostatkem prostředků k uspokojování základních životních potřeb. Měřítkem k posuzování toho, jestli je osoba nebo rodina v hmotné nouzi je „živobytí“. To znamená, že se hodnotí příjmy a celkové sociální a majetkové poměry společně posuzovaných osob a ty se porovnávají s částkami životního a existenčního minima.³⁵

Životní minimum je minimální hranice peněžitých příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních životních potřeb. Existenční minimum je minimální hranice příjmů fyzických osob, která je nezbytná k zajištění výživy a ostatních základních životních potřeb, avšak jen na úrovni umožňující přežití. Částky životního a existenčního minima jsou pravidelně valorizovány. K 1. 1. 2012 činí životní minimum na jednotlivce měsíčně 3 410 Kč, existenční minimum na jednotlivce měsíčně 2 200 Kč.³⁶

2.3 Peněžitá pomoc v mateřství

Peněžitá pomoc v mateřství je dalším z nástrojů sociální politiky státu, který slouží k podpoře rodin nebo jednotlivců s dětmi.

Peněžitá pomoc v mateřství není automaticky poskytována každému, je nutné splnit několik podmínek. Základní podmínkou nároku je účast na nemocenském

---

³⁴ Srov. BECK, P., HACAPERKOVÁ, D., KRÁLOVÁ, J. a kol. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. s. 16.

³⁵ Srov. tamtéž. s. 17-18.

³⁶ Srov. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

pojištění v době nástupu na „mateřskou“. Nárok na dávku má i žena, která nastoupí v tzv. ochranné lhůtě, tj. 180 kalendářních dnů od skončení zaměstnání. Další podmínkou je účast na nemocenském pojištění alespoň po dobu 270 kalendářních dní v posledních dvou letech před nástupem na peněžitou pomoc v mateřství.³⁷ Do doby účasti na nemocenském pojištění se započítává zaměstnání, doba studia na střední, vyšší odborné a vysoké škole, jestliže bylo studium úspěšně ukončeno. Také se započítává doba pobírání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně.³⁸

Výplata dávky začíná 6-8 týdnů před očekávaným porodem. Žena se může sama rozhodnout, kdy na „mateřskou“ nastoupí. Podpůrčí doba (tedy délka poskytování dávky) činí 28 týdnů. U ženy, která porodila dvě a více dětí činí tato doba 37 týdnů, přičemž po uplynutí 28 týdnů ji tato dávka náleží, jen pokud nadále pečuje alespoň o dvě z těchto dětí. Na dávku může mít nárok i jiný pojištěnec, než je matka dítěte, pokud převzal po porodu dítě do své péče. Výše dávky činí 70 % redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den.³⁹

2.4 Porovnání s vybranými evropskými státy

2.4.1 Mateřská dovolená spojená s peněžitou pomocí

Publikace *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*, vydaná Sociologickým ústavem AV ČR se zabývá porovnáváním podmínek vyplácení peněžité podpory rodinám ve státech Evropské unie, Norsku, Islandu a Švýcarsku.

Z výzkumů, které se vztahovaly k datu 1. 5. 2004, vyplynulo, že všechny sledované země poskytují matkám nějakou formu finanční a právní ochrany. Mateřská dovolená spojená s peněžitým příspěvkem existuje ve všech zemích kromě Norska a Švédska. V těchto dvou zemích je přesnější hovořit o rodičovské dovolené, protože se dovolená netýká pouze matky, ale obou rodičů. V Norsku náleží výhradně matce celkem 9 týdnů mateřské dovolené a ve Švédsku je určen výhradně matce tzv.

---

³⁷ Srov. ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *Peněžitá pomoc v mateřství* [online].

³⁸ Srov. tamtéž.

³⁹ Srov. tamtéž.

vyrovnávací příspěvek v mateřství, který je vyplácen cca 7 týdnů. V podstatě tedy není v Evropě žádná vyspělá země, která by žádnou podporu neposkytovala.⁴⁰

Z výzkumů vyplynulo, že Česká republika patří mezi země s nejdelším obdobím nároku na peněžitou dávku v mateřství nejen v Evropě, ale i ve světě. Mezinárodní organizace práce ILO doporučuje minimální délku placené dovolené z důvodu těhotenství či narození dítěte 12 týdnů, vhodnější je však 14 týdnů. V České republice je nárok na mateřskou dovolenou po dobu 28 týdnů. Mateřská dovolená sice trvá delší dobu než v ostatních sledovaných zemích, výše finanční podpory je ale nižší. U nás je to 69 % denního vyměřovacího základu, v ostatních evropských zemích 90-100 %. V řadě zemí včetně České republiky je stanovena maximální výše poskytovaného příspěvku. To je znevýhodňující pro skupiny s vyššími pracovními příjmy. V některých zemích je rozdíl do plné náhrady mzdy doplácen zaměstnavatelem. Tím by se mohl inspirovat i český sociální systém. Rizikem by však bylo to, že by zaměstnavatelé mohli začít ještě více odmítat mladé žadatelky o práci ze strachu z velkých nákladů do budoucna.⁴¹

Peněžitá pomoc v mateřství je konstruována se záměrem zmírnit příjmový pokles zaměstnankyně, ale tím, že je stanovena maximální denní hranice, je ve svém důsledku tento záměr oslaben. Postiženy jsou mladé ženy s nízkými nástupními platy, ale také ženy s vysokými příjmy, u kterých dojde k výraznému poklesu. Pro osamělé matky samoživitelky je tento příjem často nedostačující a stávají se závislými na systému sociální pomoci.⁴²

2.4.2 Celková finanční podpora adresovaná rodinám s dětmi

Jednou z možností jak porovnávat stav prorodinných opatření v dané zemi je rozdíl mezi souhrnem daňových úlev a dávek vyplácených rodinám s dětmi a hodnotou daňových úlev a dávek poskytovaných rodinám bez dětí. Všechny evropské státy vykazují kladné hodnoty, to znamená, že jsou rodiny s dětmi oproti ostatním rodinám podporovány. V České republice je poskytován tento balíček finanční podpory: daňové zvýhodnění na dítě, přídavek na dítě (testovaná dávka), sociální příplatek a přídavek na

---

⁴⁰ Srov. MITCHELL, E. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. s. 38-39.

⁴¹ Srov. tamtéž. s. 39-42.

⁴² Srov. tamtéž. s. 51-52.

bydlení (pouze pro rodiny s nízkými příjmy). Co se týče velikosti rodiny, některé státy podporují více prvorozené děti (Velká Británie, Švédsko, Island, Německo), jiné rodiny vícečetné (Francie). V naší republice se výše podpory s každým dalším dítětem zvyšuje. Podobně je tomu například v Belgii a Itálii. Rozdíly panují také v podpoře rodin v závislosti na výši příjmů. Skandinávské země, Irsko, Itálie a Velká Británie podporují zejména rodiny s nízkými příjmy. Belgie, Portugalsko a Rakousko nedělají mezi rodinami rozdíly. V České republice jsou zvýhodněny zejména jednopříjmové rodiny a rodiny úplné.⁴³

Rodiče samoživitelé jsou zvýhodňováni oproti ostatním rodinám pouze v šesti státech: ve skandinávských zemích s výjimkou Islandu, v Rakousku a Nizozemsku. Ve všech ostatních státech včetně ČR jsou samoživitelé v nevýhodě. Samoživitel u nás často nedosáhne na rozdíl od ostatních typů rodin na dávky hmotné nouze, a tím si ve výsledku velmi pohorší. Samoživiteli s dítětem, který již nemá nárok na rodičovský příspěvek, zůstává již pouze testovaná dávka – přídavek na dítě.⁴⁴

2.5 Jsou svobodné matky zvýhodňovány před úplnými rodinami?

V mnoha publikacích se dočteme, že stát zvýhodňuje svobodné matky před úplnými rodinami, což by nebylo správné, protože pro některé skupiny obyvatel to může být motivací k tomu, vyhýbat se manželství. Jak je to doopravdy?

Porodné náleží pouze sociálně slabým rodinám, jedná se o testovanou dávku. Pokud žena žije sama nebo to simuluje, má větší šanci na získání porodného, protože bude započítáván pouze její příjem. Co se týče této dávky, úplné rodiny jsou oproti neúplným ve značné nevýhodě.

Ani v rámci peněžité pomoci v mateřství nejsou osamělé matky již nijak zvýhodňovány oproti ostatním. Pro všechny platí stejné podmínky. Dříve mohly svobodné matky zůstat na „mateřské dovolené“ déle, ale od toho se už ustoupilo.

---

⁴³ Srov. MITCHELL, E. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. s. 86-87.

⁴⁴ Srov. tamtéž. s. 66-69 a 87.

Rodičovský příspěvek je vyplácen jednomu z rodičů, který celodenně pečuje o dítě. Každému bez rozdílu je postupně vyplacena částka 220 000 Kč. Rodiny s nízkými příjmy si nemohou volit vyšší rodičovského příspěvku, ale finální částka, která je jim vyplacena, je stejná. Osamělí rodiče tedy již nejsou nijak zvýhodňováni před úplnými rodinami. Ani příspěvek na dítě nezvýhodňuje neúplné rodiny. Příspěvek na dítě je testovanou dávkou, příjem rodiny musí být menší než 2,4 násobek životního minima.

Za zmínku stojí také ošetřovné, které je dávkou nemocenského pojištění a je upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., O nemocenském pojištění. V tomto zákoně je totiž osamělý rodič výslovně zvýhodněn před ostatními rodinami, a to v délce podpůrní doby, po kterou je dávka poskytována. Podpůrní doba u osamělého zaměstnance, který se stará o dítě do 16 let činí až 16 kalendářních dnů; podpůrní doba u ostatních zaměstnanců trvá maximálně 9 kalendářních dnů.⁴⁵

Uvedla jsem dávky, které jsou přímo zaměřené na podporu rodiny. Závěrem je to, že žádná z těchto dávek nezvýhodňuje osamělé rodiče. Pouze ošetřovné poskytuje přímou výhodu osamělým zaměstnancům v délce podpůrní doby, ale nemoc dítěte je většinou výjimečnou situací a nepřináší žádné výrazné a dlouhodobé finanční zvýhodnění, spíše naopak.

Nepřímo mohou být však zvýhodňovány svobodné matky, které před úřady zatajují společnou domácnost se svým druhem, ať už je otcem jejich dětí nebo ne. Je tomu tak u všech testovaných dávek, včetně dávek hmotné nouze, kde je zjišťován příjem všech členů domácnosti. Výsledkem je tedy to, že životní úroveň rodičů, kteří žijí skutečně sami, není příliš příznivá. Po vyčerpání rodičovského příspěvku je pro ně obtížné zvládat současně péči o rodinu a práci. Většina z nich se potýká s velkými finančními problémy.

---

⁴⁵ Srov. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

3 Sociální služby a metody sociální práce s dysfunkčními a neúplnými rodinami

V této kapitole uvedu několik příkladů sociálních služeb, které jsou nebo by mohly být využívány členy dysfunkčních nebo neúplných rodin. Pro kompletní přehled všech sociálních služeb je možné nahlédnout do zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Dále se budu zabývat některými vybranými přístupy nebo metodami, které mohou být při sociální práci využívány.

Nejdříve bych ráda upozornila na jedno dilema, které souvisí s problematikou popisovanou v mé práci a s touto kapitolou. Jedná se o otázku, zda má být sociální práce pojímána jako pomoc nebo spíše jako sociální kontrola. Kontrola je stejně profesionální způsob práce jako pomoc, lidé mají však mnohem raději slovo „pomoc“, protože to zní mnohem lépe. Provádíme-li kontrolu, přebíráme nad někým moc a bereme si ho na starost. Kontrola je na rozdíl od pomoci postavená na zájmech jiných lidí, než toho člověka, o kterého se staráme.⁴⁶

Kontrola a pomoc nelze být prováděna současně. Nemůžeme „pomáhat kontrolou“, jak píše Úlehla. Rozhodnutí vždy závisí na pracovníkovi, on určuje další krok tím, že bude buď kontrolovat, nebo nabídne pomoc. Kontrola je na rozdíl od pomoci časově nenáročná, to může být v mnohých důvodech rozhodující pro její volbu, pracovník musí být však připraven na to, že bude v některých případech muset řešit její následky, přebrat zodpovědnost za svoje jednání. Pomoc je na rozdíl od kontroly poskytována na přání klienta, její dojednávání je velmi dlouhé a obě strany se nacházejí v rovné pozici. Každá z těchto možností má své výhody i nevýhody.⁴⁷

Profesionální kontrola by měla splňovat několik základních podmínek. Zejména by měla být etická a sociální pracovník by si měl uvědomovat svoji odpovědnost; nikoliv situace a její okolnosti, ale on sám volí a rozhoduje a musí přijímat důsledky svých činů. Kontrola musí být užitečná. Pracovník by se měl zajímat o zpětnou vazbu ze strany klientů, kteří by měli mít možnost zhodnotit, zda byl zásah užitečný. Dále by měla být transparentní, pracovník by ji neměl vydávat za pomoc a měl by se ke své

---

⁴⁶ Srov. ŠIMKOVÁ, L., ÚLEHLA, I. *Sociální kontrola profesionálně* [online].

⁴⁷ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. s. 22-23.

volbě a zodpovědnosti z ní plynoucí přihlásit. Nejedná se o manipulaci s klientem, s tím musí být jednáno férově a upřímně. Všude, kde je to možné, necháváme klienta, aby rozhodoval sám, posilujeme jeho zodpovědnost, zajímáme se o jeho názory a o jeho úhel pohledu.⁴⁸

3.1 Systémový přístup při sociální práci s rodinou

Systémové myšlení je novým vědeckým paradigmatem, které zdůrazňuje komplexnost a propojenost procesů, dynamickou interakci subsystémů a interakci systému s prostředím. Dříve bylo pracováno s každým jedincem individuálně a byly zkoumány rozmanité tlaky prostředí, kterým je vystavován. Nyní se dostala do ohniska zájmu rodina jako celek a jsou zkoumány nejrůznější stránky jejího fungování. Rodina je složena z členů, z nichž každý má svůj vlastní a oprávněný pohled na rodinu. Ani jeden ze členů nemá ten správný, objektivní, pohled (ani nikdo jiný, např. sociální pracovník, ho nemůže mít). Rodinný systém je pohled na rodinu, který vznikl ze sociální interakce členů rodiny a byl jimi akceptován. Je to především myšlenkový nástroj k uchopení skutečnosti.⁴⁹

V současných systemických teoriích rodiny se používá pojem „problémový systém“ nebo „problémový podsystém rodiny“. Problémem je každé téma v komunikaci, které hodnotí něco jako nežádoucí, ale současně jako změnitelné. Na tento problém může upozornit jak někdo z rodiny, tak někdo zvenčí. Mnoho problémů v rodině se „vyřeší samo“ a je zapomenuto, ale hrozí nebezpečí, že se časem opět objeví. Z banálních nedorozumění se však mohou stát časem neměnné postoje jednotlivých členů rodiny a stále se opakující téma, které může ve finále ohrozit dobré rodinné fungování.⁵⁰

Pro rodinný systém je důležitá míra jeho otevřenosti nebo uzavřenosti. Většina rodin balancuje mezi oběma těmito póly. Uzavřený systém působí sice na první pohled jako bezpečnější, ve skutečnosti ale neumožňuje reagovat svým členům přiměřeně na

---

⁴⁸ Srov. ŠIMKOVÁ, L., ÚLEHLA, I. *Sociální kontrola profesionálně* [online].

⁴⁹ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. s. 17-20.

⁵⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 96.

změny a neumožňuje jim rozvoj. Rodina nemá kvůli nedostatku kontaktu s okolím dostatečnou podpůrnou síť, je zranitelnější v krizích a snižuje se schopnost zvládat stres. Otevřený systém má lepší podpůrnou síť, která mu umožňuje kompenzovat dočasné nedostatky. Také je schopen přijímat nové zkušenosti a měnit tak své nefunkční a nevhodné vzorce chování. Rodinný systém se skládá z několika subsystémů. Nejdůležitějšími je manželský nebo partnerský subsystém, dále subsystém mezi rodičem a dítětem a v neposlední řadě sourozenecký subsystém. Celkový úspěch rodiny záleží na schopnosti manželů vypracovat si dobře fungující vztah.⁵¹

V systémovém přístupu hrozí však nebezpečí přehlížení informací o jednotlivých členech rodiny a unikátnosti osobností. Není možné tento přístup jen slepě následovat. Je nutné zaměřit se na každého člena rodiny také individuálně.⁵²

3.2 Sanace rodiny

Sanace rodiny nepatří do sociálních služeb podle výše uvedeného zákona, ale může být prováděna při jejich poskytování. Jedná se o soubor opatření v rodině, ve které se nachází dítě, které je nějakým způsobem ohrožováno nebo zanedbáváno.

Podle O. Matouška je sanace rodiny u nás poměrně novým typem sociální služby poskytované rodině. Tyto programy jsou v malém měřítku realizovány zejména nestátními organizacemi a mohou být poskytovány jak profesionály, tak speciálně zaškolenými dobrovolníky. V zahraničí jsou takovéto služby mnohem rozšířenější a zabývají se různými potřebami rodiny, od finančních a bytových problémů, přes řešení osobních problémů až po řešení rozporů v rodině a vztahů rodiny a okolí.⁵³

Věra Bechyňová popisuje sanaci rodiny ve stejnojmenné publikaci takto:

„Sanace rodiny je soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu.

---

⁵¹ Srov. SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. s. 25.

⁵² Srov. tamtéž. s. 27.

⁵³ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. s. 84.

*Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině*⁵⁴

Základní znaky sanace rodiny:

- Je sestaven tým, jehož členem je vždy pracovník sociálně-právní ochrany dětí, pracovník zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, pracovník centra pro sanaci rodiny a další zúčastnění odborníci.
- Všichni zúčastnění mají předem stanovené role a úkoly, se kterými souhlasí a dodržují je.
- Pravidla jsou známá i rodině.
- Rodina a dítě vědí, že jsou do programu zařazeni a podílejí se na sestavení sanačního plánu.⁵⁵

Klienty sanace se stávají rodiny ohrožené špatnou sociální situací, izolovaností, zvýšeným stresem, frustrací rodičů a jejich výchovnou nezkušeností. To vše má negativní dopad na prospívání dětí. Profesionálové by neměli rodiče obviňovat, měli by se je snažit podpořit a nabídnout jim pomoc ve stabilizaci situace rodiny a péči o dítě.⁵⁶

3.3 Rodinná terapie

Rozlišujeme mnoho škol rodinné terapie, pro zjednodušení můžeme tyto školy rozdělit do tří skupin. Jedná se o transgenerační rodinnou terapii, o strukturální rodinnou terapii a systemickou rodinnou terapii. Transgenerační se zabývá tím, jaké vzorce chování se přenáší z jedné generace na druhou. Aniž si to rodiče uvědomují, mohou mít na děti negativní vliv a mohou na ně projektovat nepřiměřené potřeby, které v nich formovala předchozí generace. Rodiče mohou tlačit děti do realizace ambic prarodičů, odreagovávat si na nich své frustrace, které jim způsobili prarodiče nebo děti dokonce vinit za to, co jim prarodiče způsobili. Tomu všemu se souhrnně říká

---

⁵⁴ BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. s. 18.

⁵⁵ Srov. tamtéž. s. 18.

⁵⁶ Srov. tamtéž. s. 51 a 53.

„projektivní identifikace“ a jedná se o neuvědomovaný mechanismus. Úkolem terapeuta je vyjasňování celé situace a snaha o nalezení původního adresáta těchto očekávání.⁵⁷

Strukturální rodinná terapie vidí rodinu jako systém, skládající se z mnoha podsystémů. Každý jednotlivec patří do několika podsystémů, v každém má jinou úlohu a každá z úloh se doplňuje s rolemi dalších účastníků. Účast v každém podsystému má definovaná svá pravidla. Pokud má rodina dobře fungovat, musí být podsystémy dostatečně jasné a jejich hranice musejí mít optimální propustnost. Terapeut se na rodinu nejprve napojí, sdílí její příběhy a mýty, poté začne na rodinu aktivně působit. Neváhá předepisovat rodině jiné vzorce chování. Může se spojit s nejslabším členem rodiny a organizovat dění tak, aby cítil tento člen největší moc. Terapeut během sezení otvírá nová komunikační témata, provokuje k vytváření nových aliancí mezi jednotlivými členy, otevírá nevyřešené rodinné konflikty atd. Vystupuje vůči rodině jako autorita a zaujímá direktivní pozici.⁵⁸

Systemická terapie se snaží odpoutat od medicínské tradice, která se zaměřuje zásadně na jednotlivce. Terapeuti praktikující tento směr si začali zvat všechny členy rodiny ke společnému setkání a vztahové dění se stalo přímou součástí terapie. To přineslo možnost podívat se na problémy rodiny z úhlu, který při práci s jedním pacientem není dostupný. Jednotlivé systémy a podsystémy nejsou dané a neměnné. Každý z členů rodiny má jiný názor a existují značné rozdíly ve vidění systému. Je žádoucí získat více různých popisů a perspektiv, ze kterých může vyplynout možnost změny a vysvobození z jednoho popisu, ze kterého se problém nedá řešit. Terapeutův postoj musí být neutrální, ale zároveň musí být zvědavý, aby mohl otevírat nové úhly pohledu. Nástrojem sloužícím k získávání různých popisů je cirkulární dotazování. Terapeut obrací pozornost členů rodiny na odlišné pohledy a vztahy mezi nimi. Dále se snaží svým klientům připomínat, že „všechno zlé je k něčemu dobré“ a naopak. Zásadní změny nejsou totiž nikdy beze ztrát.⁵⁹

Rodinný terapeut by si měl správně definovat a uvědomit svou roli, aby mohl správně vykonávat svoji funkci. Hrozí zde totiž nebezpečí, že se nechá ovlivnit svými osobními názory a hodnotami a bude své klienty morálně soudit. Terapeut by měl být

---

⁵⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 102-103.

⁵⁸ Srov. tamtéž. s. 103.

⁵⁹ Srov. GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. s. 15-28.

velmi zdrženlivý ve vyjadřování hodnotících soudů a přímých rad, ale na druhé straně otevřený vůči pohledům, které jsou mu cizí. Měl by se vyvarovat zneužívání svého mocenského postavení k vlastnímu prospěchu a také by se měl vyhnout všem druhům vztahů s klientem mimo terapii.⁶⁰

3.4 Postup práce s osamělým rodičem z psychologického hlediska

Při práci s rodinami, které tvoří jeden rodič a dítě nebo děti, je možné orientovat se podle následující osnovy:

1. Zjistíme, proč je rodič osamělý (rozvod, rozchod, smrt partnera, svobodná matka).
2. Pokud předcházelo manželství, zjistíme, v jaké fázi se rozpadlo. Je rozdíl, jestli na počátku nebo např. po deseti letech.
3. Rozebereme pravděpodobné příčiny rozvratu manželství či vztahu – nevěra, nespokojenost a hádky, zásahy rodičů partnera, nezralost partnerů, sexuální inkompatibilita, finanční problémy aj.
4. Počet, pohlaví a věk dětí. Věk rodiče. Míra zapojení příbuzných.
5. Zohledníme specifické nahromadění stresorů před rozpadem rodiny, jako jsou stálé konflikty partnerů, zatažení dětí do konfliktů, vyhrožování a vydírání.
6. Dále stresory po rozpadu rodiny, kterými může být stěhování, nová práce a škola, snaha navázat nová přátelství, snaha o formování nové rodinné identity.
7. Posoudíme, zda musí členové rodiny zaujmout nové role. Např. matka se stává hlavou rodiny a syn přebírá více zodpovědnosti po absenci otce.
8. Zhodnotíme kvalitu vztahů v rodině, kvalitu vztahů mezi bývalými manželi nebo partnery a kvalitu vztahů k původním rodinám.
9. Schopnosti osamělého rodiče zvládat situaci a organizovat a řídit rodinu za nových okolností.
10. Neopomeneme důležitost vztahů se širším sociálním prostředím, jako jsou sousedé, školy, služby úřady aj.⁶¹

---

⁶⁰ Srov. GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. s. 169-176.

⁶¹ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. s. 131.

Profesionální práce s rodinou může dosahovat dvou krajních poloh. V jednom extrému problém rodiny definuje profesionál, jako expert a autorita přímo zasahuje do života rodiny, snaží se o „*vyšokou míru řízení rodinného soužití*“. Rodinu může vnímat jako nefunkční, některého z členů jako oběť. Chce objektivně určit problémy rodiny a vyřešit je. V druhém extrému nechává profesionál rodině příliš volnosti, snaží se o to, aby si svůj problém vyřešila sama. Podporuje schopnost rodiny řešit náročnou situaci vlastními silami, jeho přístup se vyznačuje „*nízkou mírou přímého řízení rodinného soužití*.“ Není však řečeno, že jedna krajní poloha je lepší než druhá. Je třeba nalézt mezi těmito extrémy optimální polohu, což není jednoduché.⁶²

3.5 Vybrané sociální služby

Velmi často využívanou sociální službou je **odborné sociální poradenství**. Problematické rodiny mohou využívat odborného sociálního poradenství nejčastěji v manželských a rodinných poradnách, a v poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí. Manželské a rodinné poradny mohou pomoci rodinám, které procházejí krizí, řešit jejich problémy a působí tak preventivně proti rozpadu rodiny. Jedná se o spolupráci klienta s pracovníkem. Poskytování pomoci je zahájeno na základě klientova přání a míří k rozvinutí jeho vlastních možností. Klient si přeje odstranit překážky, které mu brání dosáhnout cílů. Pracovník mu nabízí různé rady, návody a nápady; posuzovatelem užitečnosti zůstává klient sám.⁶³

Nejčastější problémy, s nimiž lidé do poradny přicházejí:

1. nedorozumění a hádky
2. odcizení ve vztahu
3. rozhodování o rozvodu a porozvodovém uspořádání rodinných záležitostí
  1. vyrovnávání se s partnerovým opuštěním
  2. sociálně právní problémy rodiny
  3. problémy soužití více generací
4. vztahy mezi rodiči a dospívajícími dětmi

---

⁶² Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 99–100.

⁶³ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. s. 37.

5. podezření z nevěry, odhalení nevěry a žárlivost
6. nesoulad povah a zájmů
7. volba životního partnera
8. problémy se seznamováním
9. rodičovská bezradnost při výchově dětí
10. problémy vztahů v rodinných firmách
11. a řada dalších rodinných, manželských, partnerských i individuálních problémů⁶⁴

Mezi další sociální služby, které může využívat cílová skupina popisovaná v této práci, patří **azylové domy**. Jedná se o pobytovou službu, která je poskytována na přechodnou dobu osobám, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Poskytují se zde tyto služby: poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.⁶⁵

Azylové domy se velmi často specializují na matky s dětmi, v poslední době některé umožňují pobyt i otcům s dětmi. Provozují je státní i různé neziskové organizace. Velmi rozsáhlou sít' azylových domů má Charita ČR nebo Diakonie ČCE.

*Charita ČR klade důraz na rodinu, jejíž dobré fungování považuje za základ pro zdravý vývoj společnosti. Zároveň si je vědoma, že děti, těhotné ženy a matky patří k nejzranitelnějším skupinám obyvatel. Proto pro tuto skupinu připravila celou řadu služeb a aktivit. Azylové domy nabízejí přechodné ubytování ženám s dětmi, které přišly o střechu nad hlavou. Vedle ubytování poskytují také psychologickou, právní, sociální, materiální či duchovní pomoc, která matkám pomáhá zvládat obtížnou situaci a postavit se znovu na vlastní nohy.*⁶⁶

Další využitelnou službou jsou **intervenční centra**. Intervenční centra poskytují pomoc osobám ohroženým násilným chováním, zejména od osob, které byly podle zvláštního právního předpisu vykázány z jejich společného obydlí. Sociální službu mohou využívat ale i jiné osoby, které jsou ohroženy domácím násilím. Uživatelům jsou poskytovány sociálně terapeutické činnosti, dostane se jim pomoci při uplatňování

---

⁶⁴ Srov. PSYCHOPORTÁL. *Manželské a rodinné poradny: Obecný popis poskytované služby* [online].

⁶⁵ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁶⁶ CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. *Jak pomáháme rodinám, matkám a ženám v tísní* [online].

práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Služba může být poskytována i formou ubytování.⁶⁷

Nyní se budeme v krátkosti zabývat **sociálně aktivizačními službami pro rodiny s dětmi**. Tyto sociální služby jsou zaměřené zejména na děti. Jsou to terénní a ambulantní služby pro rodiny s dítětem, u kterého je ohrožen vývoj v důsledku dopadů dlouhodobé krizové situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat. Služba obsahuje tyto základní činnosti: výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.⁶⁸

---

⁶⁷ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁶⁸ Srov. tamtéž.

4 Problémy osamělých matek

4.1 Specifika cílové skupiny

Kolem devadesáti procent rodin s jedním rodičem tvoří matky s dětmi, pouze v deseti procentech se jedná o otce s dětmi. Svobodné matky byly vždy sociálně stigmatizovány, toto stigma se ale postupem času zmenšuje. Dříve vznikaly tyto typy rodin zejména z důvodu rozvodu, nyní má děti stále více svobodných matek a už se nejedná pouze o důsledek mladické nerozvážnosti, ale může jít o cílené rodičovství.⁶⁹

Rodiny osamělých matek můžeme rozdělit do těchto tří skupin:

1. Ženy, kterým manžel zemřel, tedy vdovy s dětmi. K této skupině jsou postoje společnosti shovívavé, protože vdovy si své postavení nezavinily.
2. Matky, které mají děti z rozpadlého vztahu. K této skupině má společnost rozdílné postoje. Na jedné straně jsou ženy viněny za to, že nebyly schopné vztah udržet alespoň kvůli dětem; jiné názory tvrdí, že ukončení konfliktního vztahu je pro děti prospěchem.
3. Osamělé matky, které chtějí být záměrně svobodné a dítě mají s mužem, se kterým nikdy nepočítaly pro trvalý vztah. Dále ženy, které dítě adoptovaly nebo přijaly do pěstounské péče. A ženy, které se staly matkami po umělém oplodnění (to je typické pro některé zahraniční státy).⁷⁰

I v případě, že jeden z rodičů v rodině chybí, může se osamělému rodiči podařit udržet rodinou identitu, pocit stability a integrity, a to za předpokladu, že má dostatečnou vnější podporu. Většina dětí je schopná se i přes počáteční distres adaptovat na přítomnost pouze jednoho z rodičů během dvou až tří let, pokud nepřetrvávají nějaké nepříznivé okolnosti a vše funguje tak, jak má. Zatím nepanuje jasný vědecký názor, zda je přítomnost otce v rodině pro dítě nezbytně důležitá. Při absenci otce se nejvíce poukazuje na jeho socializační a disciplinární roli. Poukazuje se na častější poruchy chování a dokonce na delikvenci dětí, které nevyrůstají s otcem, protože se nepodloženě předpokládá, že otcové jsou odpovědní za socializaci dětí. Mnohem důležitější je však

---

⁶⁹ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. s. 128.

⁷⁰ Srov. tamtéž. s. 129.

temperament dítěte, vliv okolí, školy, vrstevníků a médií. Pouhá fyzická přítomnost otce v rodině nezaručuje zdravý vývoj dítěte, protože jsou to často matky, které na sebe přebírají veškerou zodpovědnost za výchovu dětí a vedení domácnosti. Je tedy třeba brát v potaz celkovou kvalitu rodinného prostředí a ne jen pouhou přítomnost nebo nepřítomnost otce.⁷¹

Matky, které zůstaly samotné, nikoliv záměrně svobodné, se mohou setkávat s řadou problémů. V první řadě se jedná o praktické stránky života, jako jsou finance, zaměstnání a vedení domácnosti. Druhou oblastí jsou různé osobní problémy jako emoční distres, změny v sebepojetí a ohrožení osobní identity. Dále jsou to konfliktní vztahy s dětmi a s bývalým manželem, eventuálně nejistota v rýsujícím se novém vztahu apod. Ženy mohou být přetíženy a podrážděny, což se odráží na jejich vztahu s dětmi. Zpětně je to vede k výčitkám a pocitům viny. Velice důležitou roli hraje podpůrná síť, která se skládá nejčastěji z rodičů a kamarádek, a na které velmi záleží, jak matka celou situaci zvládne.⁷²

V následující kapitole uvedu několik kazuistik žen s dětmi, které rozhodně nepatří do skupiny těch, které se dobrovolně a záměrně rozhodly být matkami samoživitelkami. Pokud se žena rozhodne, že chce vychovávat své dítě bez otce, obvykle se dá předpokládat, že je schopna rodinu uživit, a že může počítat s podporou svého okolí. Takovéto ženy se asi příliš často nestávají uživatelnými sociálních služeb a příjemkyněmi sociálních dávek. Pro naši práci bude zajímavější, když se budeme zabývat právě příběhy žen, které jsou sociálně slabé a žijí často na okraji společnosti.

4.2 Příběhy žen z azylového domu pro matky s dětmi v tísní

Ihned po ukončení bakalářského studia jsem nastoupila jako sociální pracovníce do Domova svaté Zdislavy pro matky s dětmi v tísní v Klatovech. Toto zařízení má kapacitu pouze pro šest matek s dětmi, ale o to více času zbývá zaměstnancům na to, aby se mohli věnovat intenzivně a s individuálním přístupem každé rodině. Za dva roky, co jsem zde strávila, jsem měla možnost poznat asi třicet žen. Jejich životní příběhy

---

⁷¹ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. s. 130 a 133.

⁷² Srov. tamtéž. s. 132-133.

byly opravdu rozmanité, přesto bylo možno narazit na mnoho podobností. Pokusím se nyní popsat několik příběhů, které mi nejvíce utkvěly v paměti. Jména budou samozřejmě pozměněná. Na závěr každou kazuistiku rozeberu z etického hlediska. Tento rozbor bude od popisného textu odlišen kurzívou. Zaměřím se hlavně na to, zda se ženy do své situace dostaly spíše svým vlastním zaviněním, nebo to byla vina okolí, výchovy, společnosti, ... Posoudím, zda je pro ně pobyt v azylovém domě přínosem nebo je naopak brzdí v osobním rozvoji. Zaměřím se na to, jak jsou děti poznamenány mnoha změnami, které jsou spojeny s pobytem v zařízení poskytujícím sociální služby. Některé kazuistiky budou lehce zjednodušeny a zestručněny, protože popisovat složité vztahové a příbuzenské vazby uživatelek by bylo příliš zdlouhavé a pro účely této práce nepřínosné. Pokusím se spíše o stručný a výstižný popis.

Paní Michaela

Paní Michaela se přistěhovala do azylového domu se svou dcerkou, starou asi dva roky. Byla v pokročilém stádiu těhotenství. Na první pohled bylo zřejmé, že se nejedná o ženu, která by byla zvyklá žít v chudobě. Byla hezky oblečená a upravená, měla sebevědomé vystupování a působila inteligentně. Proto bylo překvapivé, že se dostala až do azylového domu.

Nejdříve byla spíše uzavřená, ale postupem času začala zaměstnancům vyprávět svůj životní příběh. Její rodiče již nežili, měla pouze sestru, se kterou nebyla v kontaktu, protože sestra byla drogově závislá a jejich vztah byl problematický. Paní Michaela měla z předchozího manželství ještě čtrnáctiletého syna, který žil momentálně u svého otce, aby nemusel po rozchodu rodičů měnit školu. Se synem i s bývalým manželem byla pravidelně v kontaktu a vycházeli spolu dobře. Dokud mohla, brala si syna často k sobě. Nyní si alespoň často telefonovali.

Do azylového domu se dostala poté, co se rozpadl vztah s otcem jejích dvou nejmladších dětí (oné dvouleté dcery a zatím v době příchodu nenarozeného syna). Žili spolu v Praze v pronajatém, údajně luxusním, bytě. Muž měl být slavným hudebníkem. O rodinu jevil zájem, většinu nákladů však hradila paní Michaela, která pracovala jako bankovní úřednice. O dítě se starala chůva, když byla zrovna matka v práci. Poté, co Michaela podruhé otěhotněla, přestal muž přispívat úplně a občas svou partnerku

dokonce fyzicky týral. Po několikaletém vztahu se Michaela dozvěděla, že její partner má ještě jednu rodinu – manželku a dvě dcery. Vídal se s nimi asi jen výjimečně, protože jinak by na vše musela přijít dříve.

Mezi partnery došlo k hádce a Michaela se rozhodla, že odejde. Neměla však žádné finanční rezervy, protože z vydělaných peněz hradila veškeré náklady na domácnost a nyní už byla na mateřské dovolené. Podle jejího vyprávění jsem vytušila, že žila konzumním způsobem života, hodně nakupovala, studovala nákladnou soukromou školu a nebyla schopná ušetřit si žádné peníze. Po rozchodu si sbalila jen nejnnutnější věci a kontaktovala svého bývalého manžela, který jí půjčil auto, a přestěhovala se do azylového domu.

Jak jsem již psala, tato žena působila velmi inteligentně, měla rozhled o aktuálním dění, byla pohotová a přátelská. Přesto mi přišlo, že je toto její sebevědomé chování jen určitou pózou. Neustále nás přesvědčovala, že její přítel jezdí okolo v černém Audi a že ji sleduje. Měla z něj strach, ale zároveň si asi přála, aby přijel a projevil zájem o ni a o jejich děti, což se nestalo... Přestože byla těhotná, kouřila jednu balenou cigaretu za druhou a nebyla schopná se v tom omezit. S ostatními těhotnými ženami se v tom navzájem podporovaly. Po roce pobytu u nás, musela odejít a jako další místo svého pobytu si zvolila nově otevřenou klatovskou ubytovnu.

Aniž bych chtěla někoho soudit, myslím si, že tato žena mohla mnoha problémům do značné míry předejít. Se slavným hudebníkem hledala spíše romantický vztah a opustila proto svého manžela, se kterým si jinak poměrně dobře rozuměla. Manžel jí dokonce nabídl, aby se k němu po rozchodu s přítelem vrátila, ale ona už nechtěla. Další chybou bylo to, že si nenašetřila nějaké peníze na horší časy a utrácela za zbytečné věci.

Myslím si, že pro ni byl azylový dům důležitý hlavně v tom, že měla dostatek času bilancovat, přemýšlet o svém dosavadním životě a vytvořit si nový žebříček hodnot. Pochopila, že hmotné věci jsou pomíjivé a uvědomila si, že pro její děti je nejdůležitější to, že se jim intenzivně věnuje. Nepotřebují žádné drahé, značkové hračky a oblečení. Zátěžová životní situace jí pomohla upevnit si vztah se svými dětmi. Uchytit se na pracovním trhu pro ni, jako pro matku samoživitelku, už bohužel nebude tak jednoduché... Pro tuto ženu byl pobyt v azylovém domě velkým přínosem.

Paní Vladěna

Paní Vladěna vyrůstala v dětském domově a nebyla v kontaktu s žádnými svými rodinnými příslušníky. Byla zvyklá na ústavní péči a ta jí maximálně vyhovovala. Měla asi pětiletou dceru a několikaměsíčního syna. S otcem své dcery nebyla v kontaktu, s otcem syna, Janem, se pravidelně stýkali. Rodina nemohla žít pohromadě, protože otec neměl žádné příjmy. Žil se svými rodiči a místo toho, aby přispíval na dítě, přizívoval se na sociálních dávkách paní Vladěny. Paní Vladěna mu vařila a občas dokonce dávala peníze Janovu otci, který byl zadlužený. Ona sama žádné dluhy nesplácela, což bylo u našich klientek spíše výjimkou. Jan se snažil najít si práci, ale příliš se mu to nedařilo. Byl zvyklý na dosavadní způsob života a se svou špatnou kvalifikací v kombinaci s mírně konfliktní povahou neměl šanci získat slušně placené zaměstnání.

Paní Vladěně na Janovi už příliš nezáleželo, často mu dávala najevo, že ho nepotřebuje a že k němu už nic necítí. Myslím si, že už od dětství byla zvyklá pouze na povrchní vztahy, proto ani necítla žádné zklamání. V azylovém domě se seznámila s jinou matkou, se kterou trávila spoustu volného času, takže se necítla sama. Sociální pracovnice jí pomohly podat k soudu návrhy na určení otcovství k prvnímu dítěti a následně návrhy na určení výživného k oběma dětem. Paní Vladěna po odchodu z azylového domu v Klatovech ještě nějakou dobu žila s Janem a dětmi v pronajatém bytě, ale nebyli schopni hradit nájemné, tak se matka s dětmi, k její velké radosti, opět dostala do azylového domu, tentokrát v Aši.

Jak je na první pohled patrné, největším problémem paní Vladěny je závislost na životě v nějakém „ústavu“. Absence jiných sociálních vztahů ji nutí obracet se neustále k sociálním pracovníkům a k pracovníkům v azylových domech. Má také problémy zvládat péči o své dvě děti, nejspíš proto, že to na vlastní kůži sama nikdy neprožila. Nadměrně na ně křičí a neumí se ovládat. Své děti má přesto ráda a je vděčná za každou radu týkající se výchovy. Velkým problémem je chování jejího partnera Jana, který pro ni není dostatečnou oporou. Místo toho, aby přispíval na chod domácnosti, tak svou partnerku naopak využívá.

Na rozdíl od většiny klientek nebyla nikdy zadlužená a neutrácela peníze za cigarety a alkohol. Myslím si, že má do budoucna velkou šanci najít si dobré

zaměstnání, pokud ji nebude neustále „brzdit“ její přítel. Pro děti by bylo dobré, aby zůstala rodina pohromadě, ale Jan by musel změnit své chování k Vladěny dceři, která není jeho biologickou dcerou, a on jí to bohužel dává často najevo a je na ni nepřiměřeně přísný.

Paní Vladěna bohužel nikdy nezažila výchovu ve fungující rodině, což může být příčinou skoro všech jejích problémů. Pobyt v azylovém domě pro ni byl přínosem pouze v tom, že jí sociální pracovníce pomohly zařídit si všechny dávky, na které měla nárok, a pomohly jí při jednání se soudy. Dostala se tedy z největších finančních problémů. Ale opakované pobyty v zařízeních podobného typu jsou pro ni spíše zátěží, protože se potom nedokáže osamostatnit a spoléhat se pouze na sebe.

Paní Marie

Paní Marie přišla rovnou z jiného azylového domu, kde jí byla ukončena maximální možná doba pobytu. Byla uzavřená, neupravená a ne příliš inteligentní. Měla celkem pět dětí, ale u sebe pouze to nejmladší. První dvě dcery byly adoptované, další dva synové žili u otce s babičkou. Na syny měla platit výživné, to bylo ale v porovnání se sociálními dávkami, které pobírala (rodičovským příspěvkem a příspěvkem na bydlení), příliš vysoké. Když jí náhodou zbyly peníze, poslala je otci dětí, ale peníze posílala nepravidelně. Stále se tedy zadlužovala. Setkat se s dětmi neměla zájem, argumentovala tím, že nemá na cestu. Sociální pracovníce pomohla paní Marii požádat o snížení výživného. Když byl nařízen soud, paní Marie se však odmítla dostavit a ani se neomluvila. Nemohla se poté divit, že výživné sníženo nebylo.

Paní Marie se seznámila se starším mužem, dělníkem, který nedaleko pracoval, a po několika setkáních s ním oznámila, že je opět těhotná. Tento muž však o Marii přestal jevit zájem. Marii to ale nevadilo, těhotenství si velmi užívala a na dítě se těšila.

V tomto případě je těžké říci, zda je nezodpovědné chování paní Marie způsobeno výchovou nebo spíše její nízkou inteligencí. Stejně jako u paní Vladěny je zde patrná jistá závislost na „ústavním životě“, který jí nejvíc vyhovuje. Navazuje pouze povrchní vztahy, které nemají dlouhého trvání. K dětem nemá žádný hlubší vztah, nemá zájem se s nimi vůbec vidat. Její povaha je velmi uzavřená, žena působí plaše a má nízké

sebevědomí. Nabyla jsem dojmu, že plození dětí je pro ni smyslem života a částečně i obživou, protože má možná strach chodit do zaměstnání. Myslím si, že tato žena potřebuje alespoň občasnou podporu sociálních pracovníků, protože je nutné nasměrovat ji ve výchově jejích dětí, aby nedopadly podobně, jako ona. Nebylo by také od věci, kdyby navštěvovala psychologa, který by jí pomohl zvýšit sebevědomí.

Nedokážu posoudit, zda je správné to, že soudkyně vyměřila paní Marii na její dva syny výživné, které nemůže ze svých příjmů platit. Na jednu stranu ji to vede k větší zodpovědnosti a k uvědomění si toho, že děti není možné pouze plodit a nestarat se o ně. Na druhou stranu ji to ale přivádí do dluhové pasti. Až přestane pobírat rodičovský příspěvek, bude si muset hledat práci a bydlení, do toho bude mít vysoký dluh, který bude muset splácet. Nebude najednou schopná uhradit kauci za byt, nájemné, náklady na domácnost a ještě dluh. Bude stále žít jen díky sociálním dávkám na pokraji chudoby. Domnívám se, že se soudkyně nechala příliš unést svými emocemi – jednak tím, že má matka děti, o které se nestará, dále tím, že se nedostavila k soudu. Ačkoliv měla k dispozici dokumenty prokazující všechny rodinné příjmy a výdaje, vyměřila ženě nepřiměřené výživné.

Paní Markéta

Tato žena se přistěhovala se svou šestnáctiletou dcerou a čtrnáctiletým synem. Hlásila se k romské národnosti. Předtím bydlela u svojí kamarádky, ale protože jich v bytě bylo příliš mnoho, sociální pracovnice zabývající se sociálně-právní ochranou dětí jim domluvily pobyt v azylovém domě. Markéta už měla dvě starší dcery, které bydlely v jiném městě a měly už své rodiny.

Největším problémem paní Markéty bylo to, že nemohla nalézt práci. Kvůli její národnosti ji nechtěli nikde přijmout. Nejprve jsem jí to nevěřila, ale postupem času jsem se o tom sama přesvědčila. Markéta se domluvila, že bude pracovat jako pomocná síla v kuchyni v restauraci. Vzali si ji tam na jeden den na zkoušku a dle jejích slov s ní byli moc spokojení, nic jí nevytýkali. Domluvili se, že se ozvou, kdy k nim může nastoupit. Když jim Markéta po nějaké době volala, neurčitě se vymlouvali, ale přijmout ji nechtěli. Další zaměstnání, které si domluvila, byla práce v kravíně. Jediným

důvodem proč práci dostala, bylo nejspíš to, že nikdo jiný ji dělat nechtěl. Ani ona si bohužel nezvykla a po dvou dnech to vzdala. K této práci neměla žádný vztah.

S manželem už mnoho let nežila, rozešli se kvůli častým hádkám a rozporům. S dětmi se občas vídal, ale finančně nepřispíval. Neměl žádné započitatelné příjmy, takže nebylo možné žádat výživné. Dcera už měla ukončené základní vzdělání, ale nechtěla se nechat vyučit ani chodit do práce. Matka na ni neměla skoro žádný vliv. Syn chodil do základní školy speciální. Přestože se před pracovníky a před matkou choval slušně, ve škole měl jeden „průšvih“ za druhým, až nakonec skončil v diagnostickém ústavu.

Dcera Pavla ve svých šestnácti letech otěhotněla. Paní Markéta se s tím rychle smířila a argumentovala tím, že je to v jejich komunitě normální. Pracovnice azylového domu se snažily Pavlu přesvědčit, aby plánovala s chlapcem, se kterým dítě čekala, společnou budoucnost. Pavlu však přestal její přítel najednou zajímat a vypadalo to, že si ani neuvědomuje, jaké důsledky z jejího těhotenství plynou. Matka jí slibovala, že jí pomůže s péčí o dítě, přestože neměla kde bydlet a neměla ani žádné příjmy.

Paní Markétě byly odebrány všechny sociální dávky, takže musela jít na ulici. Přímo na ulici však nezůstala, protože měla mnoho známých a vždy se o ni někdo postaral. Její dcera zůstala s ní, dokud neporodila dítě a poté jí bylo umožněno pobývat i s dítětem nějakou dobu v kojeneckém ústavu, dokud se nenaučila o své dítě se postarat.

Tento příklad podle mě vystihuje nejčastější problémy romské komunity. Prvním problémem je práce. Není vždy pravdou, že by Romové nechtěli pracovat, ale získat dobrou práci je pro často obtížnější, než pro ostatní členy populace. Když už nějakou práci naleznou, je špatně finančně ohodnocená. Pokud dosáhnou na nějaké sociální dávky, tak je raději pobírají, než aby pracovali (to je logické a udělal by to tak každý). Ostatní obyvatelé je za to odsuzují.

Vzdělání pro ně nemá příliš velkou hodnotu. Je to tím, že kolem sebe mají jen samé špatné příklady. Proč by se zrovna oni měli snažit něco změnit, když rodiče mají většinou pouze základní vzdělání a nemají práci. Navíc trpí diskriminací ve společnosti. Většinová společnost je často odsuzuje a děti jsou šikanovány. Většina dětí končí v základních školách speciálních nebo praktických, i když by měly na to, chodit do klasických škol. Dalším hlediskem je to, že většina Romů žije hlavně přítomností. To

bylo již popsáno v mnoha odborných publikacích. Nemyslí tolik na budoucnost. Je to dáno jejich kulturními odlišnostmi.

Myslím si, že v případě paní Markéty je dobře, že jí byly odebrány všechny sociální dávky (jednalo se hlavně o dávky hmotné nouze). Donutilo ji to zmobilizovat všechny své síly a nezůstat v patové situaci. Jak mi sama vyprávěla, na Klatovsku je poměrně silná romská komunita, má tam mnoho přátel a příbuzných. Vždycky se najde někdo, kdo se o ni postará. To je jedna z kladných vlastností Romů, když mohou, tak si navzájem pomáhají.

Paní Soňa

Tato žena měla dvě děti, třináctiletou dceru a malého syna v batolecím věku. Jednalo se o bývalou narkomanku, která dostala druhou šanci žít se svými dětmi. Dcera žila v minulosti střídavě se svou matkou, se svou babičkou a v dětském domově. Syn byl odebrán hned po porodu, protože bylo zjištěno, že je matka pod vlivem drog. Paní Soňa popírala jakoukoliv drogovou zkušenost. Zpočátku se opravdu snažila být dobrou matkou, velmi jí záleželo na tom, aby jí byly děti ponechány. Psychicky na tom ale nebyla moc dobře, což se začalo časem projevovat. Neustále chodila před dům a oslovovala cizí lidi. Také neustále doufala, že ji přijde navštívit otec jejího syna a vyhlížela ho, ten však o rodinu nejevnil zájem. Komunikace s ní nebyla jednoduchá, žena působila zmateně.

Při namátkovém drogovém testu, bylo zjištěno, že Soňa užila pervitin, musela se tedy z Domova vystěhovat. Rodina zůstala nadále pod kontrolou sociálních pracovníků, děti však odebrány nebyly. Paní Soňa se s dětmi přestěhovala ke známému do podnájmu v Klatovech. Muž o ni jevil zájem, ona ale nejspíše pouze využila situace, protože si stále přála vrátit se ke svému bývalému příteli.

Ačkoliv se paní Soňa velmi snažila znovu se postavit na vlastní nohy, stále se nemohla zbavit svojí závislosti. Pomoc psychiatra a psychologa vytrvale odmítala. Popírala svoji závislost. Částečně ji musela mít pod kontrolou, protože byla i tak schopná starat se o děti. Velkou vinu na současné situaci měl určitě otec rodiny, který přestal jevit zájem nejen o ženu, ale i o děti. Neplatil ani výživné, protože ho paní Soňa

nenechala dětem napsat do rodného listu. Další chybou bylo to, že paní Soňa měla mnoho peněz z různých dávek, díky tomu pro ni nebyl problém pořídit si drogy. Pobírala rodičovský příspěvek a dávky hmotné nouze. Její dcera trpěla epilepsií, kvůli tomuto onemocnění na ni pobírala také poměrně dost peněz.

Nejvíce chováním své matky trpěla dcera Adriana. Neustále byla v péči někoho jiného, jednou v dětském domově, jindy u babičky nebo tety, podle toho, jak na tom zrovna matka byla. Střídala různé školy a pokaždé si musela hledat nové kamarády. Svou matku měla přesto ráda a nic jí nevyčítala. Naučila se díky tomu rychle se začlenit do kolektivu, ale s učením to bylo horší, protože v každé škole se probíralo něco jiného, takže se to rychle podepsalo na jejím prospěchu.

Adrianina epilepsie byla v klidové fázi a matka kvůli její nemoci neměla žádné zvýšené výdaje, takže si myslím, že by na ni neměla pobírat žádné příspěvky. Dovedu si představit, že rodiče jiných dětí se stejnou diagnózou možná finanční příspěvky potřebují, protože se snaží maximálně zlepšit zdravotní stav svého dítěte, jezdí po různých vyšetřeních apod. Ale na tomto případě vidíme, že existují i takoví, kteří dávky zneužívají.

Paní Kateřina

Paní Kateřina je dalším příkladem ženy s drogovou minulostí. Měla tři děti, nejstarší syn byl v péči prarodičů, další dvě děti byly v péči matky. Jednalo se o tříletého syna a novorozenou holčičku. Kateřina byla klidná, vyrovnaná a péče o děti jí nedělala žádné problémy. S otcem nejmladších dětí byla v kontaktu a přála si s ním žít. Jela ho navštívit do Plzně, aby mu ukázala holčičku a doufala, že se k rodině vrátí. Bohužel se tak nestalo. Tento muž žil údajně se svojí matkou, která Kateřinu nesnášela, a odmítal od ní odejít. Kateřina ho neustále omlouvala, tvrdila, že odejít nemůže, protože má u domu zařízenou velkou autodílnu a neměl by se potom jak živit. Dokonce ani výživné na děti nedostávala, protože záměrně nevedla při narození dětí jméno otce. Odůvodňovala to tím, že děti si přála pouze ona. Všechny namátkové drogové testy dopadly Kateřině negativně. Proto bylo pro všechny zaměstnance velkým překvapením, když se dozvěděli, že po odchodu z Domova začala matka opět užívat drogy.

Tato kazuistika je dalším příkladem toho, jak jsou vztahy mezi partnery v dnešní době nestabilní. Těžko připisovat vinu pouze muži, kvůli tomu, že o rodinu nejeví zájem, i když se to na první pohled nabízí. Vinu nese i paní Kateřina, protože od začátku věděla, že vztah nemá smysl. Doufala, že s ní muž zůstane, až dceru uvidí, ale nestalo se tak. Její partner utíkal od závazků a nebyl schopen odpoutat se od své matky a osamostatnit se. Je ale také možné, že byly vztahy ještě více pokřiveny drogovou závislostí ženy (možná i muže). K tomu se žena logicky nepřiznala. Je pozoruhodné, jak jsou lidé schopni vést poměrně normální život, přestože jsou závislí na tvrdých drogách. Každý si myslí, že na „fetákoví“, to musí být na první pohled znát, ale není tomu tak. Tato žena byla schopná porodit zdravé děti a starat se o rodinu, přestože trpěla (nebo netrpěla?) závislostí.

Azylový dům jí podle mého názoru nepřinesl nic nového, protože se k žádným svým problémům nepřiznala a nedovolila tak pracovníkům, aby ji podpořili. Bydlela zde jen proto, aby měla klidné zázemí a mohla pečovat o svoji novorozenou dceru. Také to uklidnilo pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí, které ji jinak musely často kontrolovat kvůli její minulosti. Tato žena byla nejspíše spokojená se stávajícím způsobem života, proto nebylo možné jí pomoci. Děti byly ještě příliš malé, aby si uvědomovaly, že není něco v pořádku. O setkání s nejstarším synem neměla matka zájem. Nejspíš trpěla výčitkami a myslela si, že by o ni ani nestál, protože se měl s prarodiči moc dobře. Hodně cestoval a nic mu nechybělo.

Paní Magdaléna

Magdaléna se přistěhovala z azylového domu v Plzni. Byla vdaná, s manželem měla dvě dcery a třetí byla na cestě. S manželem byla neustále v kontaktu, rodinu navštěvoval tak často, jak to bylo možné. V azylovém domě byla z důvodu chudoby. Rodina měla velké štěstí, že se zrovna v Plzni otevírala nová sociální služba, poskytující sociální bydlení. Byli vybráni z mnoha žadatelů a mohli se nastěhovat. Při narození třetí dcery, žili už všichni spolu.

Na tomto příkladu vidíme, že se do potíží může dostat i fungující, úplná rodina. Ačkoliv je sociální služba určena spíše „matkám samoživitelkám“, může ji využít i žena z úplné rodiny.

Paní Jana

Paní Jana přišla z azylového domu v Plzni, kde jí vypršela maximální možná doba pobytu. Měla syna z prvního manželství a syna a dceru z druhého manželství. S druhým manželem vycházela poměrně dobře, ale nebylo možné, aby bydleli společně, protože neměli dostatek peněz na úhradu nákladů na běžné bydlení. Matka s dětmi žila už delší dobu po azylových domech a otec přespával na ubytovnách nebo na ulici. Rodinu navštěvoval každý den a choval se v jejich bytě jako doma. Každý den vařil a myl se ve společné koupelně, což omezovalo spolubydlící, proto musely být jeho návštěvy bohužel omezeny.

Po několika měsících se otci podařilo sehnat v Klatovech práci. Byl velmi manuálně zručný a zaměstnavatel s ním byl spokojený. Vše se bohužel pokazilo kvůli jeho výbušné povaze, kvůli malichernému sporu ze dne na den odešel. Vztah manželů se začal vyhrocovat, protože jen velmi těžko vycházeli s penězi. Jejich jedinými příjmy byly přídavky na dítě, rodičovský příspěvek a dávky hmotné nouze, které pobírala pouze žena. Vždy když na tom byla rodina hodně špatně, prarodiče z otcovi strany přinesli dětem nějaké základní potraviny. Jelikož se situace často opakovala, přestali rodině pomáhat úplně, protože nesouhlasili s jejich hospodařením.

Muž byl psychicky na dně a svůj vztek si začal vybíjet i na dětech, byl na ně velmi přísný a mladšího syna jednou velmi krutě zbil vařečkou. Bil ho dokonce i do hlavy, proto musela matka s chlapcem navštívit lékaře. Pracovnice azylového domu měly povinnost vše nahlásit orgánu sociálně právní ochrany dětí a také na policii. Na rodinu poté dohlížely pracovnice OSPODU. Matka dlouhodobě dlužila za pobyt v azylovém domě, proto jí musel být ukončen pobyt. Na přání rodičů byly děti umístěny v Klokánku, dokud se rodině nepodařilo sehnat další bydlení.

Pro tuto rodinu nebyl pobyt v azylovém domě velkým přínosem. Nenaučili se zde lépe hospodařit a dokonce se ještě více zadlužili. Matka spoléhala na to, že bude rodině nadále umožněno bydlení v azylovém domě, i když nebude za sociální službu platit. To se ale nestalo. Otec se nesnažil zabezpečit rodinu. Ačkoliv sehnal zaměstnání, nedokázal si ho udržet. A poté co ho ztratil, nehledal už nové. Celá rodina se spoléhala na to, že jejich problémy vyřeší někdo jiný. Rodičům možná paradoxně pomůže to, že si sáhli až na dno. Na děti bude mít vše negativní dopad, protože už jsou dost velké na to,

aby si uvědomovaly, co se děje; ale stále ještě moc malé, aby zvládly bez újmy odloučení od rodičů. Této rodině hrozí v důsledku mnoha problémů to, že se rozpadne.

Paní Monika

Paní Monika se přistěhovala přímo z psychiatrické léčebny. Bylo jí kolem čtyřiceti let a měla dospívajícího syna Petra. Monika byla inteligentní a milá žena, měla ráda pořádek a nebyla pohodlná. Přestože chodila pravidelně k psychiatrovi a byla „zaléčená“, trpěla stále silnými depresemi. Měla pocit méněcennosti a byla přesvědčená, že se nedokáže uplatnit v žádné profesi. Často mluvila o sebevraždě, chyběl jí smysl života. Když jí pracovnice říkaly, že má přece svého syna, tvrdila, že pro něj není důležitá, protože se o něj nedokáže ani pořádně postarat a není pro něj dobrým příkladem a autoritou.

Petr byl zvyklý žít střídavě s matkou a střídavě v dětském domově, tam byl vždy, když se matka zhroutila. Občas si ho brala k sobě domů jedna ze sociálních pracovnic, která si ho oblíbila. Rodina této sociální pracovnice už ale neměla zájem dál se podílet na výchově, protože měl Petr údajně problémy s drogami. Ten však všechno popíral a ani matka neměla žádné podezření, že by syn užíval drogy.

Monika měla syna svěřeného ve výchově jen na dočasnou dobu a po několika měsících se konal soud, kde se mělo rozhodnout o trvalém svěření dítěte do péče matky. K velkému překvapení všech žena uvedla, že není schopná se o svého syna postarat a že ho nechce do své péče. Petr byl tedy po několika dnech odvezen do dětského domova a paní Monika se odstěhovala na ubytovnu.

Lidé s psychiatrickou diagnózou se stávají velmi často klienty sociálních služeb. I když to tak na první pohled nevypadá, myslím si, že pro tuto neúplnou rodinu mohl mít pobyt v azylovém domě alespoň nějaký smysl. Je důležité, aby matka neztratila se svým synem kontakt, takže je dobré, že se o něj může starat alespoň občas, když se cítí lépe. Syn už byl skoro dospělý, takže byl schopný pochopit, proč se o něj matka momentálně nemůže starat.

Paní Petra

Tato žena se dostala do azylového domu už podruhé. Pocházela se sociálně slabé rodiny a měla těžké dětství. Její rodiče ji psychicky i fyzicky týrali. Jako partnerky si vybírala o mnoho let starší muže, takže si můžeme domýšlet, že se nejspíš jednalo o kompenzaci rodičovského vzoru z dětství. Poprvé se dostala do azylového domu velmi mladá, když se jí narodil její první syn Martin. Její partner ji bil, musela od něj tedy odejít. Pracovnice ji naučily, jak se o syna postarat a matka se díky tomu osamostatnila.

Její druhý partner se k ní nechoval o moc lépe. Petra s ním měla tři další děti, nejmladší byl ještě kojeneček. Rodina byla věčně bez peněz. V létě přespávali i s miminkem ve stanu nebo po ubytovnách. Na podzim se musela matka s dětmi nastěhovat do azylového domu, jinak by jí byly děti odebrány. Matka i děti se v azylovém domě kompletně oblékly a dostaly i základní hygienické potřeby, které nebyly dosud zvyklé používat.

Paní Petra byla zvyklá vycházet s minimem peněz. Uměla dobře vařit, dokonce i pečivo pro děti si pekla sama. Přesto na ni byla výchova čtyř dětí v různém věkovém rozmezí příliš náročná. Na děti byla úplně sama a navíc nebyla psychicky v pořádku. Největší problémy jí činila výchova nejstaršího syna Martina. Bylo mu už sedm let a ještě nechodil do školy, měl už podruhé odloženou školní docházku. Matka říkala, že je syn velmi agresivní a zlý, údajně bil zvířata i děti a matku vůbec neposlouchal. Vše sváděla na to, že zdědil špatnou povahu po otci, „kriminálníkovi“. Její současný partner jí v tom nejspíš ještě podporoval, když žila rodina pohromadě.

Martin velmi trpěl negativistickým přístupem své matky. Ta mu neprojevovala žádnou lásku, ani neměla čas se mu věnovat, tak mu nezbyvalo než „zlobit“. Petra stále usilovala o to, aby byl Martin opět umístěn do psychiatrické léčebny, kde už jednou byl, když byl mladší. Sociální pracovnice z azylového domu se snažily matku přesvědčit, aby se syna nevzdávala, ale ona si stále vedla svou, až byl Martin opravdu po několika vyšetřeních odborníků umístěn do dětské psychiatrické léčebny. Zhruba po roce se podařilo příteli paní Petry sehnat podnájem, kam se celá rodina odstěhovala. Nadále však zůstali závislí na sociálních dávkách a na děti dohlížely sociální pracovnice. Martin se po několika měsících vrátil zpět k matce.

Jedná se o další příklad ženy z úplné rodiny, která je závislá na sociálních dávkách a otec není schopný rodinu dobře finančně zabezpečit. Veškerá zodpovědnost leží na matce, pro kterou je obtížné se o děti postarat. Ačkoliv se velmi snaží, výchovu nezvládá příliš dobře. I když se dopouští mnoha výchovných chyb, je pro děti stejně nejlepší, když mohou zůstat se svými rodiči.

I kdyby se rodině nedostalo žádné podpory ze strany státu a organizací poskytujících sociální služby, na chování muže by se nejspíš nic nezměnilo. Příliš by ho netrápilo ani to, kdyby byly děti odebrány. V tomto případě se jedná o extrém. Rodina je zatížena mnoha problémy, jsou v ní složité vztahové propletence a je zde nutná intervence mnoha specialistů – od sociálních pracovníků, přes psychology až po speciální pedagogy. Je jen málo pravděpodobné, že by se situace v rodině zlepšila bez nějaké intervence.

Paní Sabina

Typickým příkladem ženy ohrožené domácím násilím byla paní Sabina. Od svého muže utekla se svými čtyřmi dětmi, mladšího školního věku. Jednalo se o romskou rodinu. Svého muže velmi milovala a byla na něm závislá, on jí však už mnoho let bil. Pomohli jsme Sabině ve velmi krátké době získat veškeré sociální dávky, na které měla nárok. Všem dětem jsme domluvili docházku do nových škol a dali jsme jim nové oblečení (již obnošené, od dárců) a základní školní pomůcky.

Asi po týdnu jsme se dozvěděli, že je Sabina opět v kontaktu se svým manželem a zvažuje návrat. Ze dne na den se matka s dětmi odstěhovala zpět ke svému manželovi, násilníkovi. Myslela si, že mu dala svým útekem za vyučenou a doufala, že se napraví. O další sociální služby nebo o pomoc psychologa neměla zájem.

Podle mého názoru paní Sabina jen zneužila naší sociální služby, protože už od začátku plánovala návrat k manželovi. Pro pracovníky bylo poměrně náročné pro rodinu sehnat během několika dní utajované bydlení (to slouží k ochraně lidí, kteří jsou ohrožováni násilím), domluvit všem dětem docházku do nové školy a ještě zařídit veškeré sociální dávky. Správní řízení týkající se těchto dávek většinou trvá mnohem déle. Paní Sabině byla tedy poskytnuta velice intenzivní podpora, která přišla ve finále

zbytečná. Daleko lepší by bylo, kdyby byla intervence zaměřená na manžela, na změnu jeho chování. Pokud by byl muž ochotný na sobě pracovat, nebylo by nutné rodinu rozvracet. Nejlepší by bylo, kdyby žena vyhledala pomoc nějaké z poraden, která se zabývá domácím násilím a za pomoci odborníků se pokusila přimět muže, aby se ke svému chování přiznal a podstoupil terapii. Pozitivní zprávou je to, že na rodinu dohlíží pracovnice sociálně-právní ochrany dětí, takže jsou děti i žena pod kontrolou.

Paní Lucie

Paní Lucie byla adoptovaná a se svými adoptivními rodiči již nebyla v kontaktu. Měla čtyři dcery, u sebe měla už jen tu nejmladší. Další dvě dcery jí byly odebrány a následně adoptovány. Čtvrtá dcera žila v dětském domově a s matkou si většinou jen telefonovala, protože matka neměla prostředky na to, aby ji mohla navštívit. Lucie tvrdila, že o svoje děti přišla kvůli svému manželovi. Manžel pocházel z Plzně, z velké romské rodiny. Všichni byli závislí na sociálních dávkách a „přivydělávali“ si kriminalitou. Většina mužů byla ve vězení a děti chodili kontrolovat sociální pracovníci.

Do svého manžela byla Lucie bezhlavě zamilovaná, proto si zpočátku nevěšovala jeho nedostatky. Během jejich společného života si však prošla peklem. Manžel byl závislý na drogách, chorobně žárlivý a svoji ženu často bil. Lucii nechtěl pouštět ven. Když ji například viděl bavit se na ulici se známým, oba zbil. Bála se od něj odejít, protože kdyby ji našel, potrestal by ji.

Situace vyvrcholila, když Lucii zbil, přestože byla v pokročilém stádiu těhotenství. Do jejich rodiny přišla zrovna na šetření sociální pracovnice, která okamžitě zavolala záchrannou službu. Sama měla velký strach, aby jí násilník nenapadl. Matku poté přesvědčila, aby od muže odešla a pomohla jí najít bydlení v azylovém domě. Zanedlouho se konalo soudní líčení, kde byly projednávány všechny trestné činy, kterých se manžel dopustil, a paní Lucie si mohla na několik let oddechnout, protože se muž dostal do vězení.

Lucie v azylovém domě dlouho nepobyla. Dlouhodobě nebyla schopná platit výživné na svoje děti, k čemuž se přidružilo ještě nějaké další provinění, a tak byla odsouzená k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Matka zažádala o to, aby mohla jít

do vězení určeného pro matky s dětmi, ale její žádost byla z kapacitních důvodů zamítnuta. Její dcera byla tedy přijata do zařízení Klokánek v Janovicích nad Úhlavou, kde o ni bylo postaráno a odkud si ji mohla matka ihned po propuštění vyzvednout. Asi po měsíci byla Lucie propuštěna díky hromadné amnestii udělované prezidentem Václavem Klausem. Vrátila se zpět do azylového domu a hledala si nové bydlení. Našla si nového partnera, se kterým si pouze dopisovala, protože byl pro změnu také ve vězení.

Na tomto případu je zřejmé, že ne každou rozpadlou rodinu lze slepit opět dohromady. Po této ženě nemůže nikdo chtít, aby se ke svému manželovi vrátila. Je ale pozoruhodné, že se z nevydařeného manželství nepoučila a opět si našla muže, který páchá trestnou činnost. To, že jí byla většina dětí odebrána nemusí být jen vina jejího muže, na kterého se vymlouvá. Možná si na současnou situaci nese také svůj podíl viny. Většina žen by si nenechala sebrat své děti a od takového muže by odešla už mnohem dříve, i kdyby měla strach, že jí fyzicky ublíží.

Osamělé ženy, které vyrůstaly v dětském domově mají velkou nevýhodu, že nemají žádné příbuzné, kteří by jim v podobné situaci pomohli, stávají se tedy často klienty sociálních služeb. Veliká škoda je to, že matka nemohla ani jednou navštívit svoji dceru v dětském domově, i když si to obě moc přály. Pobírala opravdu jen minimum peněz, takže by ji na cestu nevystačily.

Paní Eva

Paní Eva byla vzornou klientkou azylového domu. Nebyly s ní žádné problémy, dodržovala domácí řád, v bytě měla vždy uklizeno a aktivně spolupracovala při vytváření svého individuálního plánu. Měla dva syny, ale bydlel s ní pouze ten mladší. Starší syn byl v péči babičky, protože Eva měla v minulosti problémy s drogami. K matce jezdila občas na návštěvy, ale jejich vztah nebyl ideální. Péči o mladšího syna zvládala bez problémů.

Otec jejich dětí bral drogy. Občas chodil syna navštěvovat, ale když se zaměstnancům zdálo, že je pod vlivem drog, dovnitř ho nepustili. Na děti nepřispíval, sám neměl žádné příjmy. Testy na drogy, které jsou v azylovém domě občas

uživatelkám prováděny, dopadly paní Evě vždy negativně, takže se zdálo, že se svojí závislosti zbavila. Po několika měsících se ženě podařilo získat městský byt v Klatovech. Přivydělávala si domácími pracemi a dařilo se jí velmi dobře.

Paní Eva je dobrým příkladem toho, že je možné zbavit se závislosti na drogách. Mnoho lidí tvrdí, že by takoví lidé neměli vychovávat děti, ale podle mě by měl každý dostat šanci, i kdyby to mělo znamenat, že se napraví pouze každý desátý. Po této ženě také nikdo nemůže chtít, aby se vrátila k otci svých dětí. Tento muž se vůbec nesnažil zbavit se své závislosti, současný životní styl mu plně vyhovoval. Věřím tomu, že kdyby se podařilo muži dosáhnout nápravy, žena by se k němu ráda vrátila. On však svoji závislost popíral a neměl zájem o pomoc.

Podobnosti jednotlivých kazuistik – shrnutí

Do azylového domu se dostávají ženy nejčastěji z těchto důvodů:

- domácí násilí
- drogová problematika
- chudoba
- psychické problémy
- nezaměstnanost
- bytová problematika

Jedná se jak o ženy osamělé, tak i o ženy z úplných rodin, které musí dočasně odejít od svého manžela nebo partnera, než se podaří vyřešit jejich aktuální problémy. Tato sociální služba tedy primárně nepodporuje osamělé matky. Pro ženy z úplné rodiny by bylo samozřejmě lepší, kdyby mohly bydlet společně se svým manželem, ale to většinou není možné, protože v klasických azylových domech nebo na ubytovnách nejsou vhodné podmínky pro výchovu dětí a azylových domů pro kompletní rodiny je

jen málo. Tyto ženy musí jít do azylového domu téměř vždy z toho důvodu, že jako rodina nejsou schopni zaplatit si bydlení.

U matek osamělých je velmi časté to, že mají děti s několika různými muži, kteří se o děti nezajímají a často ani neplatí výživné. Sociální pracovníci a pracovníci v sociálních službách, kteří v azylovém domě pracují, se vždy snaží o zachování úplné rodiny a k tomuto přístupu vedou i uživatelky služby. Konečné rozhodnutí je ale vždy na uživatelce.

Tyto kazuistiky však není možné brát jako příklady typických osamělých matek. Je třeba si uvědomit, že do azylového domu se dostávají většinou ty „nejtěžší případy“, tedy ženy, které se potýkají s mnoha problémy. Jedná se téměř výhradně o problémy finanční a bytové, které se pojí s dalšími. Žadatelek o pobyt je vždy mnohem více, než je možné uspokojit. Je dodržován pořadník žádostí, ale kromě toho se přihlíží také k závažnosti situace.

Přes to vše si myslím, že je důležité zabývat se spíše těmito ženami, ze sociálně slabších vrstev, protože jsou jejich problémy samozřejmě horší než problémy dobře situovaných rodičů samoživitelů. Zdůrazňuji to proto, že jsem nabyla dojmu, že v odborné literatuře se často popisují případy matek, které se dobrovolně rozhodly vychovávat své dítě samy. Těmi ale není nutné se příliš zabývat, protože se dá předpokládat, že se o dítě zvládnou samy postarat a nevyžadují pomoc.

Matky ze sociálně slabých vrstev často samy pocházejí z neúplných nebo jinak „pospojovaných“ rodin, a proto samy nechtěně napodobují toto rodinné uspořádání. Je patrné, že by si velmi přály žít v klasické rodině, ale nejsou toho schopny nebo si nacházejí pro rodinu nevhodné partnery. Nemohou žádat podporu od svých příbuzných, protože s nimi buď nejsou v kontaktu, nebo jsou na tom ti příbuzní podobně, jako ony. Tedy jsou závislí na sociálních dávkách a zadlužení. Myslím si, že azylové domy a ostatní sociální služby tohoto typu jsou poměrně prospěšné.

5 Alternativy státní pomoci

5.1 Sociální síť rodiny

Většina lidí si pod pojmem „rodina“ představí tzv. úplnou nukleární rodinu, tedy matku, otce a děti. Podle odhadů jsou však v naší populaci tyto rodiny v menšině a tvoří pouze pětinu všech domácností. Ostatními domácnostmi jsou lidé žijící sami nebo rodiče samoživitelé, a v neposlední řadě jsou to rodiny, ve kterých žijí pospolu příslušníci tří či čtyř generací. Ani nukleární rodina nemůže být plně soběstačná, tím hůře jsou na tom jiné typy rodin. Čím lépe je rodina napojena na své sociální okolí, tím lepší jsou její podmínky pro výchovu dětí a vyrovnávání se s nejrůznějšími těžkostmi. Pro toto okolí skládající se z příbuzných, přátel a dalších známých nebo odborníků se používá spojení sociální síť rodiny.⁷³

Pokud dojde v rodině k nějaké těžké životní situaci, je velice důležité, jakou má kolem sebe podpůrnou síť. Například po rozvodu rodičů je velice důležité udržet si dobré vztahy s dostatečně velkým okruhem příbuzných, ten rodič, který to zvládne, má větší šanci lépe a rychleji se přizpůsobit nové situaci.⁷⁴

Sociální síť není jen zdrojem praktické pomoci, může sloužit také jako pomoc v boji se stresem a při zábraně emocionálního vyhoření. Jednou stránkou sociální sítě je její možnost pomoci člověku v nouzi, ale musíme upozornit také na její druhou stránku. Je třeba vidět to, co musí člověk svému okolí dávat, tedy nutnost určité sociální aktivity. Jedná se o tvorbu dobrých vzájemných vztahů, o sociální komunikaci a interakci, účast na skupinovém životě a osobní příspěvky jednotlivce tomuto sociálnímu životu.⁷⁵

5.2 Nestátní subjekty

Podle hlavní činnosti lze právnickou osobu ustavit ve veřejném nebo v soukromém zájmu. Právnická osoba, která vlastní činností přispívá k dosahování obecného blaha, se nazývá obecně prospěšnou. Mezi takovéto organizace patří

---

⁷³ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 84.

⁷⁴ Srov. tamtéž. s. 84.

⁷⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak neztratit nadšení*. s. 90.

například spolky, nadace, nadační fondy a ústav. Hlavní činností spolku je uspokojování a ochrana těch zájmů, k jejichž účelu byl založen. Nadace se zakládá přímo ke společensky nebo hospodářsky užitečnému účelu. Jedná se o podporu veřejného blaha nebo o podporu pouze určitého okruhu osob.⁷⁶

Podle nového občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník) rozlišujeme nyní nové právnické osoby, jako je například „ústav“. Ústav je založen za účelem provozování společensky nebo hospodářsky užitečné činnosti s využitím své osobní a majetkové složky. Provozuje činnost, jejíž výsledky jsou za předem stanovených podmínek každému rovnocenně dostupné.⁷⁷

Do kategorie nestátních subjektů mohou patřit ale i podnikatelé, kteří rozvíjejí sociální politiku vůči svým zaměstnancům. Ta bývá zaměřena především na rozvoj potenciálu zaměstnanců v oblastech kvalifikace, zdraví, odměňování a sociálních podmínek v zaměstnání. Personální útvary se zabývají především osobní a mzdovou agendou, péčí o rozvoj zaměstnanců, školení a uspokojování jejich potřeb. Často se snaží také o rozvoj pocitu sounáležitosti zaměstnanců k firmě. Zaměstnancům je často poskytována individuální péče formou firemních služeb.⁷⁸

Ministerstvo práce a sociálních věcí momentálně zahajuje projekt, který je zaměřený na sladění pracovního a rodinného života. Snaží se motivovat firmy, aby se více zajímaly o potřeby svých zaměstnanců. První firmy, neziskové organizace a další instituce připravily na konci roku 2013 své plány ke sladění práce a rodiny svých zaměstnanců a začaly je také praktikovat. Jedná se například o flexibilní a distanční pracovní úvazky nebo možnost zapojit se do vzdělávacích aktivit pro rodiče na mateřské. Dále jde o dětské koutky ve firmách nebo hlídání dětí. Odměnou pro zaměstnavatele je loajálnost a lepší výkony zaměstnanců.⁷⁹

V tomto případě se jedná o projekt Ministerstva práce a sociálních věcí spolufinancovaný Evropskou unií, nejedná se tedy primárně o aktivitu neziskového sektoru. Jeho záměrem je ale aktivizovat zaměstnavatele, kteří mají zásadní vliv na sociální situaci rodičů.

---

⁷⁶ Srov. Zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁷⁷ Srov. tamtéž.

⁷⁸ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. s. 172-173.

⁷⁹ Srov. MPSV. *České firmy se zapojí do projektu, který sladí práci a rodinu. Nabídnou flexibilní úvazky i dětské koutky*.

Sociální subjekty plní v demokratickém státě důležité role:

1. *posilují povědomí občanské odpovědnosti a solidarity při řešení konkrétních, místně a časově determinovaných sociálních problémů svých spoluobčanů,*
2. *prohlubují státní sociální politiku o etický kontext moderního občanství jako výrazu příslušnosti ke státu a spoluodpovědnosti za věci veřejné,*
3. *zefektivňují sociální činnosti zvýšením jejich adresnosti a snižováním jejich nákladů.⁸⁰*

V sociální oblasti je dokonce možné i podnikat a to jak bez zisku, tak i se ziskem. V dnešní době existují různá podnikatelská zařízení, která poskytují sociální služby podle finančních možností a potřeb klientů. Stát ovšem musí garantovat alespoň nezbytné minimum těm, kteří se o sebe nemohou jinak postarat. Není tedy možné přenechat zodpovědnost jen na nestátních subjektech.⁸¹

5.3 Výživné

Velmi podstatným instrumentem, který by měl zamezit tíživé nouzi na straně dětí, ale i jejich rodičů, nejčastěji matek, je zákonná úprava vyživovací povinnosti. Ačkoliv se zákonodárce velmi snažil utvořit z vyživovací povinnosti účinný nástroj, tak v některých případech záměr nebyl zcela naplněn. Jádro právní úpravy vyživovací povinnosti je s účinností od 1. 1. 2014 vtěleno do ust. § 910 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění, s přesahem do některých dalších míst občanského zákoníku a dalších souvisejících zákonů - viz dále. Do 31. 12. 2013 byla tato problematika upravena zejména (dnes již zrušeným) zákonem o rodině.

5.3.1 Vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti

Základní formou vyživovací povinnosti je vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti. Výživné lze přiznat za podmínky, že oprávněný, tedy v tomto případě dítě, není

---

⁸⁰ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. s. 173.

⁸¹ Srov. tamtéž. s. 173.

schopen sám se živit; tedy rozhodující není dosažení nějaké věkové hranice, např. 26 let, jak bývá mezi lidmi často mylně rozšířeno, ale jen kritérium, zda je dítě schopno se samo živit. Zde v některých případech dochází ke zneužívání zákonné úpravy, když některé děti uměle (formálně) prodlužují své studium či pracují načerno a žádají po rodičích výživné, přestože již jsou bezpochyby schopny se samy živit.⁸²

Při stanovení rozsahu výživného je nutno brát v úvahu jednak odůvodněné potřeby a majetkové poměry dítěte a jednak možnosti a majetkové poměry rodičů. K tomuto přistupuje zákonný příkaz, že životní úroveň dítěte musí být zásadně shodná s životní úrovní rodičů. Zákon a soudní praxe vždy preferují dohodu rodičů, popř. dohodu rodičů a dítěte v případě zletilého dítěte, v otázce rozsahu výživného. Tedy v řadě případů se otázka výživného ani před soud nedostane a i v případech kdy již soud otázku výživného řeší (např. že prvotně k dohodě nedojde a je podán k soudu návrh nebo soudní rozhodnutí je nezbytné - typicky při rozvodu manželství rodičů), upřednostní soud rozumnou dohodu před svým autoritativním zásahem.⁸³

Zákon rozsah výživného nijak exaktně nestanovuje a vždy ponechává široký prostor pro úvahu soudu, pokud mezi rodiči, resp. rodiči a dítětem, nedojde k dohodě způsobilé k soudnímu schválení. K rozhodování jsou v prvním stupni příslušné okresní soudy. Přesné zákonné vymezení rozsahu výživného samozřejmě možné není, ale domnívám se, že by bylo záhodno stanovit konkrétnější pravidla. V rozhodovací praxi soudů totiž dochází ke značným rozdílům, a to velmi výrazným mezi regiony, ale i mezi jednotlivými sousedními okresními soudy, ale dokonce i v rámci jednoho soudu. O jisté sjednocení soudní praxe se již pokoušelo několik poslanců (např. iniciativa ČSSD v roce 2009) a především svého času ministryně JUDr. Daniela Kovářová, která zastávala pozici ministryně spravedlnosti v letech 2009-2010. Ta vydala velmi stručnou tabulku pracující s věkem dítěte a procentem z příjmu rodiče, viz. tabulka č. 3. Tato tabulka měla mít doporučující funkci. Nedostatkem takovéto tabulky však je, že nezohledňuje řadu kritérií, zejména pak vůbec neříká z jakého příjmu (co z něj a za jakých okolností odpočítat) rodiče se má vycházet. Každopádně tato tabulka byla většinou odborné veřejnosti a soudy zvláště odmítnuta a dnes již nebývá nijak používána. Tedy se skutečností, že o výživném je různými soudy rozhodováno různě, a to někdy dosti

---

⁸² Srov. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁸³ Srov. tamtéž.

znatelně, se musíme prozatím smířit a musíme doufat, že případným excesům zamezí soudy odvolací, popř. soud dovolací a v krajním případě Ústavní soud ČR.

Tab. 3: Návrh ministryně spravedlnosti JUDr. Daniely Kováčové z roku 2010

Kategorie	Věk dítěte	Procentuální rozmezí
1.	0 – 5 let	11 – 15 %
2.	6 – 9 let	13 – 17 %
3.	10 – 14 let	15 – 19 %
4.	15 – 17 let	16 – 22 %
5.	18 a více let	19 – 25 %

Zdroj: <http://www.vyzivne.cz/>

5.3.2 Výživné a zajištění úhrady některých nákladů neprovdané matce a výživné rozvedeného manžela

Zákon v otázce výživného pamatuje i na neprovdanou matku; problematika je upravena v ust. § 920 občanského zákoníku. Není-li matka dítěte provdána za otce dítěte, poskytne jí otec dítěte výživu po dobu dvou let od narození dítěte a přispěje jí v přiměřeném rozsahu na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem. Soud může na návrh těhotné ženy uložit muži, jehož otcovství je pravděpodobné, aby částku potřebnou na výživu a příspěvek na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem poskytl předem. Tedy i v tomto případě je při stanovení konkrétního rozsahu výživného a potažmo výše úhrady nákladů ponechána soudům široká rozhodovací pravomoc.⁸⁴

Zákon v jisté omezené míře zajišťuje výživné i rozvedenému manželovi. Pro nárok na výživné v tomto případě musejí být splněny striktní podmínky, a to jednak, že rozvedený manžel není schopen sám se živit a tato jeho neschopnost má svůj původ v

⁸⁴ Srov. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

manželství nebo v souvislosti s ním a jednak, že poskytování výživného lze na druhém manželovi spravedlivě požadovat, zejména s ohledem na věk nebo zdravotní stav rozvedeného manžela v době rozvodu nebo skončení péče o společné dítě rozvedených manželů. Rozsah výživného může být buď do výše přiměřené výživy, nebo má rozvedený manžel právo na stejnou životní úroveň jako má druhý manžel. Pro druhou z uvedených forem musí být splněny poměrně přísné podmínky.⁸⁵

Zcela novým institutem je tzv. odbytné, to má představovat jakési paušální a jednorázové vypořádání v otázce výživného rozvedeného manžela, na kterém se mohou manželé dohodnout; v případě ujednání odbytného ztrácí manžel právo na výživné rozvedeného manžela v okamžiku, kdy je mu odbytné skutečně poskytnuto. Zatím není zcela zřejmé, zda musí být odbytné poskytnuto výlučně v penězích nebo je možné jej poskytnout i v jiných majetkových hodnotách.⁸⁶

5.3.3 Vymáhání výživného

Základním problémem ve věci výživného, zvláště v okruhu osob, kterých se převážně dotýká tato práce, je otázka skutečného reálného vymožení výživného. Sebekvalitnější dohoda, resp. soudní rozhodnutí, totiž přijde zcela vniveč, pokud by povinný dobrovolně neplnil a nebyly by dány nástroje k jeho donucení. Základní formou donucení povinného k plnění platnou pro celé civilní právo je výkon rozhodnutí, resp. Exekuce.

Pro účely této práce nemá smysl zabíhat do detailů vykonávacího, resp. exekučního, řízení, ani se zabývat jednotlivými možnostmi provedení exekuce (např. srážky ze mzdy povinného, příkázání pohledávky, prodej movitých a nemovitých věcí). Za zmínku však stojí relativně nový instrument zavedený s účinností od 1.1.2013, a to exekuce pozastavením řidičského oprávnění upravená exekučním řádem. Tento způsob exekuce lze užít výlučně pro vymožení nedoplatku výživného na nezletilé dítě; není možno takto vymoci běžné výživné nebo výživné na dítě již zletilé. Tento nový instrument by mohl být poměrně účinným bičem na chronické a záměrné neplatiče

---

⁸⁵ Srov. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁸⁶ Srov. tamtéž.

výživného, ovšem stále se vedou diskuse o adekvátnosti a zejména ústavnosti této nové úpravy.⁸⁷

Na rozdíl od valné většiny civilně - právních dluhů mají dluhy na výživném značný přesah i do roviny trestního práva, jedná se o trestný čin zanedbání povinné výživy. Tato skutková podstata postihuje neplnění vyživovací povinnosti (a nejen k dítěti) delší než čtyři měsíce, přičemž zachycuje formu nedbalosti i formu úmyslu. Trestní sazba odnětí svobody činí až jeden rok v případě nedbalosti a až dva roky v případě úmyslu; trest odnětí svobody na šest měsíců až tři roky může být uložen v případě, vydá-li pachatel oprávněnou osobu nebezpečí nouze. Též trestní zákoník umožňuje postihnout řidičské oprávnění pachatele trestného činu zanedbání povinné výživy. Tedy výše popsané trestní sankce se jeví jako silný nástroj v boji proti neplacení výživného. Ovšem jejich praktický dopad je značně omezen ustanovením trestního zákoníku o tzv. účinné lítosti, které stanovuje, že trestní odpovědnost za trestný čin zanedbání povinné výživy zaniká, jestliže trestný čin neměl trvale nepříznivých následků a pachatel svou povinnost dodatečně splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlášovat rozsudek. Tedy v praxi to znamená, že pokud neplatič dlužné výživné v rámci trestního řízení (např. těsně před vynesením rozsudku) uhradí, tak celé řízení končí a on není nijak trestán. Je sice pravdou, že tak byl splněn jeden z cílů, tj. dlužné výživné bylo uhrazeno, ale neplatič odchází zcela bez trestu a nic mu nebrání výživné zase do budoucna neplatit a nutit tak oprávněného, aby znovu roztácel martyrium trestního řízení, které skončí opět stejně. Osobně chápu, že je potřeba omezit kriminalizaci osob, ovšem přikláněla bych se k postupu, kdy bylo bráněno zneužívání „účinné lítosti“ např. tak, že tento by se toto ustanovení vztahovalo např. pouze na první trestní řízení, popř. na jedno trestní řízení v době pěti let apod.⁸⁸

Velký problém, který však žádná právní úprava nemůže vyřešit, spočívá ve faktické nemožnosti povinných osob plnit. Lidově řečeno: tam, kde nic není, není možno brát. Řada povinných osob, zvláště v okruhu osob, kterých se převážně dotýká tato práce, na úhradu výživného prostě nemá prostředky. Důvody jsou různé, např. závadný životní styl - alkoholismus, narkomanie, ztráta zaměstnání, neochota pracovat, příliš početná rodina apod. Důvodem může být též neadekvátně stanovené výživné, kdy

---

⁸⁷ Srov. Zákon č. 120/2001 Sb., exekuční řád.

⁸⁸ Srov. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

je zřejmé, že plnit soudem stanovené výživné nemůže být v možnostech povinné osoby, tato situace vzniká zejména v případech, kdy povinná osoba zanedbá nalézací soudní řízení (viz např. paní Marie, kazuistiky žen z azylového domu). Osobně jsem pro benevolenci v případě, kdy se povinná osoba dostala do faktické nemožnosti plnění víceméně nezaviněně, ale v ostatních případech je nutno hledat řešení – donucení.

6 Etický rozměr a různé názory na současnou rodinu

6.1 Prevence – výchova k rodinným hodnotám

Formování osobnosti je jedním z nejsložitějších dějů vůbec, podílí se na něm mnoho faktorů. Těmito faktory jsou:

- Dědičné a vrozené dispozice
  - tedy základ osobnosti, na kterém je možno jedince dále rozvíjet;
- Prostředí
  - neustálé a nezáměrné působení podmínek makrosociálních a rodinných, ale také geografických a klimatických;
- Výchova
  - záměrné a cílené působení na jedince.⁸⁹

Výchova není tedy jediným faktorem, který se podílí na osobnosti člověka, ale je jediným, který se můžeme pokusit jako jedinci cíleně ovlivnit. Jedním z možných způsobů jak předejít různým problémům spojeným s neúplnou rodinou je preventivní působení na děti prostřednictvím výchovy. Jde o to, aby si lidé více uvědomovali zodpovědnost spojenou s uzavíráním partnerských a manželských vztahů a chápali důležitost výchovy dítěte v úplné rodině.

Učit děti uznávat základní morální hodnoty je nejefektivnějším způsobem výchovy, jakým můžeme docílit toho, aby se v životě cítily šťastné. Děti pochopí, že mezi životem založeným na hodnotách a štěstím existuje vzájemná souvislost. Naučit se to musí však metodou pokusů a omylů, která může být dost tvrdá a bolestná. Na konci se jim však dostane odměny ve formě poznání a životní spokojenosti.⁹⁰

„Příčina a následek jsou dvě strany jedné mince. Každé tajemství je nakonec vyraženo, každý zločin potrestán, každá ctnost odměněna, každá chyba odčiněna ...

---

⁸⁹ Srov. SLAVÍK, M., a kol. *Vysokoškolská pedagogika*. s. 35.

⁹⁰ Srov. EYRE, L., EYRE, R. *Jak naučit děti hodnotám*. s. 8-9.

příčina a následek spolu neodvolatelně souvisejí jako semeno a plody – tak jako ovoce existuje v semínku, následek vyrůstá z příčiny.“⁹¹

Petr Piřha se ve své knize *Výchova, naděje společnosti* zabývá otázkami spojenými s působením na děti a mladé lidi. Hned v úvodu knihy uvádí, že za výchovu mládeže je zodpovědná na prvním místě rodina, potom školy, ale také celá společnost, každý v rozsahu svého vlivu a společenské role. Vinni jsou i psychologové, pediatři a logopedové, kteří i přes svoje obavy nejsou schopni nijak zakročit.

Hlavním problémem celé společnosti je to, že v ní není věnována výchově dětí a jejich trávení volného času dostatečná pozornost. Mnoha lidem chybí nadšení a zaujetí pro věc, nebo si asi neuvědomují, co mohou svým laxním přístupem způsobit. Děti tráví volný čas převážně pasivní zábavou, jako je sledování televize a hraní her na počítači. Mládeži chybí slušné vychování a nikdo si netroufne zakročit, protože jsou tito mladí v podstatě nedotknutelní. Nikdo si nechce přidělovat starosti, proto nevychovanost toleruje a dělá, že se ho to netýká. Jediným možným řešením ke zlepšení celkové situace ve společnosti je správná výchova dětí zaměřená na mravnost. Důležité je být dítěti vzorem a ostře kritizovat vše, s čím ve společnosti nesouhlasíme. Můžeme se tím dostat do sporu s mnoha jinými rodiči, ale vždy se najde někdo, kdo nás podpoří a projeví pochopení. Hlavní je, neučit dítě nic, za čím sami nestojíme a nenutit děti dělat nic, co sami neděláme.⁹²

Všechna mláďata, včetně těch lidských, napodobují své rodiče. Je to jejich přirozeností. Posloucháme-li rozhovory dětí, poznáváme, jak a o čem mluví jejich rodiče. Celkové mravní nasměrování a rozvoj zdravého sebevědomí, je snadnější tam, kde alespoň v širší rodině existuje vzor dobrého, charakterního člověka, který vzbuzuje úctu. Lidé se mohou opírat také o vzory lidí ze společnosti, jako jsou národní hrdinové, státníci, vědci a umělci. Vzorem mohou být také různí světci. V touze po vzorech vznikli také různí literární hrdinové, kteří působí na lidi, ačkoliv jsou vymyšlení. Jak tomu už tam bývá, vzory jsou nejen ty pozitivní a přínosné, ale také mohou to být také nositelé hodnot nové konzumní společnosti. Dnešními vzory jsou tedy také úspěšné modelky, populární zpěváci, úspěšní sportovci, hrdinové akčních filmů a nekonečných

---

⁹¹ EYRE, L., EYRE, R. *Jak naučit děti hodnotám*. s. 9.

⁹² Srov. PIŘHA, P. *Výchova, naděje společnosti*. s. 9-12 a 38-42.

seriálů. Vše je bohužel spojeno s vyděláváním peněz a popularita těchto lidí je jen dočasná, pomíjivá.⁹³

Pro dítě je velmi důležité to, aby bylo vychovááno v úplné rodině. Je to nutné pro jeho správný rozvoj a také pro jeho budoucí život. Pokud se rodiče rozvedou, dětská duše je tím velmi zraňována a trpí. Obzvláště předškolní děti nejsou schopny pochopit a zpracovat rozvod rodičů. Emocionálně reagují na katastrofu a upozorňují na sebe poruchami chování. Jen velmi malému počtu rodičů se podaří situaci zmírnit alespoň tím, že se k sobě chovají velkoryse, tolerantně a přátelsky. Rozvod je pro dítě opakem bezpečí, je jím vystaveno dlouhodobé a náročné zkoušce.⁹⁴

Malé dítě je plně závislé na svých rodičích, to v sobě nese nevyhnutelnost určitých povinností rodičů. Ne každý rodič je však uvědomělý a schopný vychovávat své dítě správně, proto musí být rodičovská autonomie do jisté míry sociálně regulována. Není ale jednoduché určit, do jaké míry by společnost měla do výchovy zasahovat a do jaké míry mohou rodiče vyžadovat, aby dítě převzalo jejich koncepci dobra a dobrého života.⁹⁵

6.2 Politická opatření sloužící k podpoře rodiny

Kromě dávek státní sociální podpory a sociální pomoci existuje ještě mnoho dalších opatření, které mohou působit na rodinu. Jedná se o daňové zvýhodňování, snižování DPH na různé druhy zboží, úprava různých legislativních norem týkajících se pracovně-právních vztahů a další opatření, snažící se o sladění práce a rodiny. Tato problematika je velmi rozsáhlá, pokusím se přiblížit alespoň některá z těchto opatření a zejména celkové obecné směřování rodinné politiky.

V kapitole týkající se nestátních subjektů jsem se již zabývala zaměstnavateli. Uváděla jsem zde, že zaměstnavatelé mohou rodičům poskytovat různé výhody a podporovat je prostřednictvím pružné pracovní doby, částečných pracovních úvazků apod. Ačkoliv se jim to může vrátit tím, že jejich zaměstnanci budou spokojenější,

---

⁹³ Srov. PIŤHA, P. *Výchova, naděje společnosti*. s. 92-94.

⁹⁴ Srov. PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZEROVÁ, CH. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. s. 141-142.

⁹⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. s. 152-153.

výkonnější a loajálnější, je zřejmé, že takto se bude chovat jen málokterý podnikatel. Pracovní systémy samy od sebe rodinu podporovat nebudou. Rozšíření prarodinných opatření v konfrontaci s pracovní sférou se stává v českém politickém kontextu prostorem pro ostré politické střety a je těžké určit, která z opatření by rodinám posloužila a která by ve svém důsledku mohla mít fatální následky. Zajímavým opatřením je například daňové zvýhodňování zaměstnavatelů, kteří vytvářejí částečné pracovní úvazky nebo sdílená pracovní místa. Toto opatření by mohlo pomoci ke sladování pracovního a soukromého života.⁹⁶

Za prarodinné opatření v oblasti sociálního a pracovního práva se dále považuje uznání doby, po kterou žena nebo muž strávila doma po rodičovské dovolené další péčí o dítě mladší 15 let, do odpracovaných let, rozšířit nárok, kdy se dovednosti získané plněním rodinných povinností počítají jako pracovní kvalifikace. Dále je třeba vyřešit výši důchodů, pokud rodiče pracovali na zkrácený úvazek z rodinných důvodů.⁹⁷

Ke sladění práce a rodiny připívají také různá předškolní zařízení. U nás jsou známé v podstatě jen jesle a školky. Kapacita těchto zařízení však neodpovídá současnému demografickému vývoji. Jesle nejsou podle názorů předních českých psychologů pro děti nejvhodnější, Ministerstvo zdravotnictví tedy nemá zájem tato zařízení podporovat (jedná se o zdravotnická zařízení). Školek je velký nedostatek, což je pro mnoho rodičů překážkou v návratu do práce. Mnoho lidí dokonce denně vozí své děti z města do školky na vesnici, protože tam nejsou kapacity vždy naplněny místními dětmi. Částečným řešením problému by mohlo být zavedení vzájemné rodičovské výpomoci formou tzv. „dětských skupin“. Jedná se o „malé školky“, které nemusí splňovat tak náročné požadavky jako školky klasické a jsou místně dostupné pro každého. Bohužel se jejich provoz ještě nemůže řídit jasnými legislativními opatřeními. Ta by měla v nejbližší době vzniknout.⁹⁸

Mezi další možné formy podpory rodiny můžeme zařadit například daňové úlevy pro rodiče nezaopatřených dětí, bezúročné (nebo zvýhodněné) půjčky, spoření se

---

⁹⁶ Srov. Čermáková, M. *Východiska a kulturně-sociální souvislosti*. In Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice. s. 7 a 10.

⁹⁷ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. *Problematická či chybějící opatření ke sladění práce a rodiny*. In Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice. s. 75-76.

⁹⁸ Srov. MPSV. *Prarodinná opatření by měla pomoci rodičům snadněji sladit rodinný a pracovní život* [online].

státním příspěvkem nebo penzijní připojištění se státním příspěvkem. Je nutné rozvíjet veřejnou diskusi a snažit se o změnu našeho sociálního systému k lepšímu a nenechat se ovlivnit populistickými jednorázovými opatřeními našich politiků.

S rodinnou politikou se v současnosti pracuje převážně ve smyslu určitých opatření, která se často vyznačují nekomplexností, nekoordinovaností a naznačují, že je rodinná politika chápána převážně jako pečovatelská a podpůrná. Rodinná politika by měla především respektovat svobodu a odpovědnost jedinců vůči sobě samým i vůči sobě navzájem. Dále by měla vycházet ze zásady rovnosti a brát při tom v úvahu variabilitu různých rodinných forem a reagovat na různé nové formy a podoby rodiny.⁹⁹

Pro budoucí orientaci rodinné politiky je důležité to, že nesezdaná soužití a neúplné rodiny se budou zřejmě rozšiřovat tím více, čím více bude jejich postavení výhodnější ve srovnání s manželstvím založeném na právním aktu. V rodinách rodičů žijících osaměle se vyskytuje vůbec nejvíce různých problémů. Rodinná politika může buď zvýhodňovat rodiny úplné, nebo podporovat rodiny neúplné. Třetí, nejlepší možnosti, je chovat se neutrálně v závislosti na formě rodinného soužití.¹⁰⁰

6.3 Konzervatismus a tradicionalismus

Konzervatismus je politické, společenské a intelektuální hnutí, které se brání rychlým změnám a je zaměřené na obnovu tradice civilizace. Významnými hodnotami jsou vlast, rodina, náboženství a soukromé vlastnictví. Jeho problémem v jakékoliv době je nalezení způsobu, jak obnovit tradici a zasadit ji do nové situace. Není totiž možné jen se odvolávat na minulost, protože se doba vyvíjí a společenské uspořádání se stále mění. Konzervatismus se snaží o obhájení a obnovu civilizační tradice jakožto fundamentu, z něhož musí vycházet rozum při řešení problémů současnosti.¹⁰¹

Zastánci konzervatismu a tradicionalismu se přiklání k tradičnímu rodinnému uspořádání a rozdělení rolí mezi manželi. K dnešní rodině se vyjadřuje například Dan Drápal ve svém článku v *Konzervativních listech*. Podle něj je pro děti důležité, aby

---

⁹⁹ Srov. MPSV. VANČUROVÁ, A. *Současná a připravovaná opatření rodinné politiky v zemích střední Evropy*. [online].

¹⁰⁰ Srov. tamtéž.

¹⁰¹ Srov. JOCH, R. *Co je konzervatismus* [online].

byly vychovávány rodičem, zejména matkou. Odsuzuje současný trend, kdy se žena snaží po porodu nebo po mateřské co nejdříve nastoupit do zaměstnání a přenechá péči o děti na různých předškolních zařízeních nebo na chůvách. Rodina nemůže být založena na individualismu a na chůvách. Je nutné se do jisté míry obětovat pro ostatní. Výchovu dětí považuje za hodnotný a smysluplný úkol ženy. Konzervatismus také často odsuzuje konzum a soustředěnost na materiální statky.¹⁰²

Existuje několik konzervativních směrů, základ mají stejný, ale mohou se lišit v některých otázkách. V naší republice existuje několik politických stran, které jsou konzervativní, je to například KDU-ČSL, Konzervativní strana a TOP 09. Jejich volební programy by měly být zaměřeny na podporu rodiny, zejména rodiny tradiční. KDU-ČSL například prosazuje společné zdanění manželů, které je logicky výhodné pro úplné rodiny; dále zvýšení slevy na dani za dítě, což je také prorodinným opatřením nebo snížení DPH na dětské pleny a kojeneckou výživu. Ve volebním programu se také objevil záměr upravit důchodový systém, který by zohledňoval kromě finančních odvodů i počet vychovaných dětí.¹⁰³

TOP 09 ve svém posledním volebním programu také projevuje záměr podpořit rodinu. Peněžitá pomoc v mateřství by podle nich neměla být zastropována a měla by se odvíjet od výdělku matky před nástupem na mateřskou dovolenou. Dále otevírají otázku společného sociálního pojištění manželů, při kterém mají manželé stejné nároky na finanční plnění ze sociálních systémů. Ve volebním programu se dále objevilo například daňové zvýhodnění částečných pracovních úvazků nebo zvýhodnění péče o děti v rodinném prostředí v oblasti zdravotního a sociálního pojištění.¹⁰⁴

Následující podkapitola se bude zabývat křesťanskou sociální etikou a jejím pohledem na současnou rodinu. Dalo by se říci, že je tento pohled konzervativní a tradicionalistický. Obě tyto podkapitoly spolu tedy velmi souvisí.

---

¹⁰² Srov. DRÁBAL, D. *Ženy u plotny?* [online].

¹⁰³ Srov. KDU-ČSL. *Volební program. Rodinná peněženka* [online].

¹⁰⁴ Srov. TOP 09. *Volební program. Sociální politika*. [online].

6.4 Pohled křesťanské sociální etiky na dnešní rodinu

Křesťanská sociální etika se odvolává zejména na Bibli, ze které čerpá jistoty, jež jsou rozhodující pro veškerou křesťanskou praxi a mají zásadní význam pro individuálně-etické i sociálně-etické reflexe. Tyto základní jistoty o podstatě a určení člověka a o lidské společnosti implikují obecná kritéria pro uspořádání sociální skutečnosti, aby sloužila dobru. Ústřední jistoty vyplývají z několika hlavních biblických motivů.¹⁰⁵

Církev se velice intenzivně zabývá otázkou, jaké poměry by měly panovat v naší společnosti. Snaží se reagovat na aktuální společenské problémy. Mnoho lidí si myslí, že křesťané lpí na starých pravdách a nejsou schopni přizpůsobit se novým změnám, ale není tomu tak. Dokonce i Bible bývá vykládána novým způsobem, protože názory lidí se vyvíjejí a objevuje se tak nový pohled na klasické náboženské učení.

Změnil se také pohled na manželství. Druhý vatikánský koncil se v dokumentu *Gaudium et spes* začal více zabývat vztahy mezi manželi a manželskou láskou. Dřívější křesťanská společnost trvala na objektivní definici pravidel a rolí mezi manželi. Nyní se přiklání více k tomu, že křesťansky chápaná osoba musí mít i určitý psychologický a společenský prostor. Svoboda je totiž základní atribut lidství.¹⁰⁶

*Dříve měl jeden partner právo vědět, co je pro druhého dobré a byl o tom společností ujišťován. Muž věděl, co je dobré pro ženu, a žena věděla, co je dobré pro muže. Oba dva k tomu byli vychováváni. Dnešní pojem společného dobra, je značně závislý na společné dohodě.*¹⁰⁷

Z toho vyplývá, že je nyní ve vztahu důležitý subjektivní prožitek, což více nahrává vzniku různých problémů a nedorozumění. Jeden z partnerů může prožívat určitou událost jako dobrou a druhý naopak jako špatnou. Dříve tomu tak nebylo, protože měl ve vztahu rozhodující slovo muž, který o všem rozhodoval. Toto vztahové uspořádání ale není přípustné, protože muž doslova vládl nad ženou, která měla pouze minimum práv rozhodovat. Jan Pavel II. toto zastaralé uspořádání odsuzoval, protože se

---

¹⁰⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. s. 15.

¹⁰⁶ Srov. ZEMAN, J. *Nové prvky psychologického obrazu manželství a jejich dopady do společenské praxe*. In: ŠRAJER, J. MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 40-41.

¹⁰⁷ Tamtéž. s. 41.

nejednalo o společenství lásky. Jednalo se o společenství vynucené poslušnosti na základě závislosti.¹⁰⁸ Tradiční rodinné uspořádání už není přípustné a nastupuje nové, které je spojené s různými problémy, jak v individuálních vztazích, tak v celospolečenské rovině.

Jindřich Šrajec ve svém příspěvku v knize *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, zdůrazňuje zejména to, že úbytek tradičních rodin klade velké nároky na přijetí zodpovědnosti státu a dále na sociální služby a sociální pracovníky, protože rodina se ze svých dosavadních funkcí vyvazuje. Mění se také tradiční přidělení rolí muže a ženy, které se více prolíná.

Dalším důležitým postřehem je to, že dochází k poklesu porodnosti, protože dítě je pro rodinu ekonomickou zátěží (dříve tomu bylo naopak). Lidé chtějí svým dětem zajistit standardní až nadstandardní životní podmínky. Někteří lidé po dětech ani netouží, nebo jsou pro ně pouze abstraktní hodnotou, orientují se přednostně na požitky a zábavu. Křesťanské sociální učení klade důraz na klasickou rodinu, ve které je zastoupen otec i matka. Neúplné rodiny neumožňují dětem poznávat praxi vztahového manželského chování a tento deficit si přenášejí do svých vlastních vztahů.¹⁰⁹

Prvořadým úkolem sociálních pracovníků (pastoračních asistentů, duchovních) je poskytnout lidem, kteří se ocitli v tíživých situacích, tedy i lidem, kteří vychovávají své děti sami, podporu a pomoc. Nejlepší je prevence, tedy angažovanost pro rozvoj a zprostředkování nosných modelů vztahů ve společnosti, dále osvěta manželství a rodin. Tradiční církevní hodnocení rozlišující dobro a zlo, vinu a nevinu, je málo nápomocné a neodpovídá ani současnému chápání Bible. Místo toho je třeba rozpoznávat kladné rodinné hodnoty a podporovat je. Stejně tak, jako je žádoucí vytvářet odpovídající modely vztahů mezi lidmi odlišného pohlaví v manželství a rodině, tak je dobré přibližovat schůdné cesty vedoucí k tomuto cíli. Pro současnost jsou charakteristické nejrůznější změny ve vztazích muže a ženy a s tím jsou spojené riskantní procesy zvrátů

---

¹⁰⁸ Srov. ZEMAN, J. *Nové prvky psychologického obrazu manželství a jejich dopady do společenské praxe*. In: ŠRAJEC, J. MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 41-43.

¹⁰⁹ Srov. ŠRAJEC, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In: ŠRAJEC, J. MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 53-60.

v rodinné oblasti, to se bohužel nedá zastavit. Naši pozornost musíme tedy zaměřit na snahu o zvládnání těchto změn.¹¹⁰

Pokud tyto poznatky shrneme, zjistíme, že ačkoliv se křesťané přiklánějí k tradičnímu rodinnému uspořádání, jsou ochotni podat pomocnou ruku i potřebným, kteří žijí v jiných rodinných poměrech. Dobrým příkladem toho, že se tak opravdu děje, jsou různé azylové domy pro osamělé matky nebo otce s dětmi, které jsou provozovány pod záštitou církevních neziskových organizací.

6.5 Pohled Sociální a kulturní antropologie

Kulturní a sociální antropologie bývá často dávána do protikladu ke křesťanskému pohledu na svět, jedná se o zcela jiný pohled na rodinu a společnost, než na který jsme běžně zvyklí. Sociální a kulturní antropologie nepovažuje manželství za přirozený stav. To, že se většina lidí ožení nebo vdá, je důsledek toho, že ve společnosti existuje společensky uznávaný typ svazku mezi mužem a ženou, který se nazývá manželství. Murphy uvádí mnoho „*pochybných výhod*“, které s sebou manželství přináší. Žena souhlasí s tím, že vstoupí do celoživotního poddanství svého muže, bude mu vařit, uklízet, bude se mu sexuálně oddávat, rodit a vychovávat jeho děti. Od muže se naproti tomu požaduje, že omezí své sexuální choutky pouze na svou ženu, nebo jí alespoň případnou nevěru tajil. Dále s ní musí žít a živit její děti. Podle Murphyho na tom není nic přirozeného a odporuje to zdravému rozumu. To, že v současnosti začínáme pochybovat o institutu manželství je známkou nastávající doby pochybování.¹¹¹

Francouzská antropoložka Françoise Héritierová se pod vedením svého slavného kolegy Claude Lévi-Strausse ve svém odborném bádání zaměřovala právě na vztahy mezi mužem a ženou. Popisovala nerovnosti mezi mužem a ženou, které vychází z antropologického poznatku, že převážnou část své historie žili lidé v malých, téměř intimních sociálních skupinách, skládajících se z několika desítek jedinců. Muži jsou o něco větší než ženy, což je důsledkem nelítostného chování mužů vůči ženám, kdy si

---

¹¹⁰ Srov. RENÖCKL, H. *Rodiny v silovém poli společenských realit: teologicko-etické reflexe*. In: Šrajfer, J., Musil, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 72-74.

¹¹¹ Srov. MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. s. 59.

muži už od dob neandrtálců nárokovali právo na nerovné rozdělování proteinů, kterými je maso a tuk. Ženský organismus byl navíc vysilován těhotenstvím a laktací, takže jejich těla měla oproti mužským menší možnosti růstu, což se projevilo ve výšce postav a muskulatuře těl.¹¹²

Podle Zdeňka Justoňe je rodina, kterou tvoří otec, matka a jejich děti, jak ji známe dnes, poměrně novým vynálezem, protože taková rodina a domácnost se objevila až koncem 18. století. Monogamní vztah přesto byl a dodnes je nejvíce preferovanou formou soužití muže a ženy. Začátkem jejich soužití bývá vždy pohlavní akt.¹¹³

Naši předkové a také příslušníci jiných civilizací znali pod pojmem „rodina“ jiné uskupení lidí, než si představujeme my. Existuje mnoho různých modelů soužití lidí, které jsou závislé na přírodních a kulturních podmínkách dané společnosti. Myšlení evropské civilizace je silně ovlivněno křesťanským učením, které nám říká, jak má rodina vypadat a jak se mají její členové chovat. Tento stereotyp, který nahlíží na rodinu jako na daný model, vyžaduje jisté korekce, protože již nevyhovuje současné sociální úloze žen a mužů a minulost nám může ukázat, že existovala různá důmyslná řešení, aby rodina mohla reagovat na různé situace, jež život přinášel. Posláním rodiny vždy bylo zajistit biologickou a sociální kontinuitu společnosti a dále se postarat o obživu každého jejího člena. Existovaly různé sociální konfigurace, které se staraly o to, aby byly tyto role naplněny.¹¹⁴

Z minulosti jsou známé podobné typy rodin, jako představují současné matky samoživitelky. Jedná se o matrifokální rodiny, kdy jádro tvoří ženy a hlavou rodiny je nejstarší žena v rodině. Jednalo se například o indiánské kmeny nebo o americkou společnost, kde se rozpadala černošská manželství a následně vznikaly takovéto formy soužití. Vznikaly i různé sňatky mezi ženami, kde se však nejednalo o sexuální vztah, ale o nutnost vychovávat společně děti. Okolnosti vytvořily mnoho nejrůznějších forem rodinného soužití, což zpochybňuje naši utkvělou představu, že pouze náš model příbuzenského svazku je všeobecně uznávanou hodnotou. Zejména přírodní národy hledaly různá řešení pro situace, jež před ně stavěly rozmanité ekologické podmínky. Některá z těchto řešení se nám zdají nepřijatelná, ale může tomu být právě naopak. Na

---

¹¹² Srov. JUSTOŇ, Z. *Françoise Héritier – co je mezi mužem a ženou možné a nemožné* [online].

¹¹³ Srov. tamtéž.

¹¹⁴ Srov. tamtéž.

konci svého výzkumu však i Héretierová přiznává, že klasická rodina byla vždy univerzální formou soužití mužů a žen a plní mnoho důležitých rolí, jako je zákaz incestu a dělba práce podle pohlaví.¹¹⁵

Dále se budeme zabývat feminismem a *gender studies* (rodová studia). *Gender studies* je mezioborová vědní disciplína a feminismus je politický program.¹¹⁶ Oba tyto směry se ve své argumentaci opírají o poznatky sociální a kulturní antropologie a vycházejí z ní.

6.6 Feminismus a *gender studies*

Feminismus a *gender studies* má mnoho odnoží a směrů a názory jednotlivých představitelů se mohou hodně lišit. Feministky se většinou zaměřují na nerovnosti mezi pohlavími, na společenskou roli žen a na diskriminaci žen. Snaží se tyto nerovnosti stírat a prosazují stejná práva mezi muži a ženami. Zabývají se násilím na ženách, diskriminací a útlakem pohlaví. Feminismus se snaží o vyvrácení generových stereotypů a bojuje proti patriarchátu.¹¹⁷ Feministky se často snaží o to, aby byly ženy zaměstnávány i v „typicky mužských“, technických, oborech; aby se v učebnicích a dětských knihách neobjevovaly stereotypy vztahující se k určitému pohlaví; nebo o to, aby nebyla příjmení přechylována do ženského rodu.

Podle feminismu jsou ženy oproti mužům ve značně znevýhodňující pozici, protože se v tradičním rodinném uspořádání musejí starat o domácnost, o děti, případně o další členy domácnosti, kteří vyžadují péči a navíc často docházet do zaměstnání. Jsou přetížené a to se může projevit různými zdravotními, psychickými, vztahovými a dalšími problémy. Pokud mají to „štěstí“, že mohou zůstat v domácnosti po dobu péče o děti, může se jim to vrátit v budoucnu, až se budou chtít vrátit zpět do zaměstnání. Nebudou mít odpovídající kvalifikaci a praxi, budou ohrožené nezaměstnaností.

---

¹¹⁵ Srov. JUSTOŇ, Z. *Françoise Héritier – co je mezi mužem a ženou možné a nemožné* [online].

¹¹⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. s. 65.

¹¹⁷ Srov. WIKIPEDIE. *Feminismus*. [online].

Nedostatečná možnost věnovat se kariéře může mít také dopady ve společenském postavení a sebehodnocení ženy.¹¹⁸

Podle těchto teorií je tedy ideální to, když se muž a žena dělí rovným dílem o péči o domácnost a děti, a když mají oba možnost profesně se realizovat. Žena by neměla být závislá na muži, měla by být schopná postarat se o sebe, eventuálně i o své děti sama. Aby to dokázala, musí chodit do zaměstnání. Pokud má malé děti, musí tedy využívat služeb školek a podobných zařízení. Feminismus se také snaží o to, aby stát podporoval účast otců na mateřské nebo rodičovské dovolené a daňově zvýhodňoval zaměstnavatele poskytující zkrácené úvazky, sdílená pracovní místa apod. Tento směr je protikladem konzervativních hodnot.

6.7 Shrnutí kapitoly

Pro sociální práci je rodina cosi základního. Je předmětem řešení každého jednotlivého případu, protože od rodiny se nemůže nikdo zcela odpojit. Když už nemáme žádné příbuzné, je tu s námi rodina minimálně tak, že nám chybí. V současné době se mluví o rodině v nejistotě, o krizi rodiny... Příčin může být mnoho, nikdo to nedokáže přesně specifikovat. Může se jednat o ekonomické změny, nezaměstnanost a zejména o dlouhodobé změny rodiny v souvislosti s nástupem průmyslové společnosti, což popisuje například Jan Keller. Michal Rozhoň se ve své akademické stati v časopise *Sociální práce* snaží porovnat dvě pojetí rodiny, totiž rodinu jako systém funkcí a pojetí rodiny jako domova. Podle prvního uvedeného pohledu je rodina pouze systémem funkcí, kde jednotliví členové plní své role a navzájem naplňují své potřeby. Rodina je pojímána jako instituce, která je zřízena za účelem plnění konkrétních úkolů, má předem daná pravidla a děje se podle určitých podmínek. Rodina zakotvená ve světě funkcí se v sociální práci ve svém důsledku projevuje takto: Současná rodina se vyznačuje úbytkem svých funkcí a jejich přesunem mimo rodinu, tím se značně omezuje její soudržnost, která byla dána jejich vzájemnou potřebností (jak popisuje Keller). Stala se konzumní a vyskytly se také problémy ve výchově. Rodina je držena pouze na emoční úrovni, všechny funkce převádíme mimo rodinu a na ní se to

---

¹¹⁸ Srov. FEMINISMUS [online].

podepisuje. Funkce jsou potom neosobní a jsou nahraditelné, v čemž tkví největší nebezpečí. Máme tendenci řešit konkrétní problémy, ale to nikdy nevyřeší nejistotu, kterou současná rodina prožívá.¹¹⁹

Další možností pojetí rodiny je rodina jako domov. Současný člověk domov ztratil, globalizace přinesla konzumní společnost a touhu po nezávislosti. Moderní člověk není tedy nikde zakotven, ani v rodině. Z hlediska sociální práce se nedá domov chápat jako problém. Sociální práce se snaží učit lidi tomu, co je běžné – předávat tradici. To ale znamená také vzdávat se něčeho nového, což by byla chyba. Není možné ani žádoucí vytvořit jasné postupy a programy pomoci, měli bychom se řídit bezprostřední přítomností. Rodina není základní institucí dodávající životu smysl a pocit bezpečí, tou je domov, tam nalézáme smysl ve své jedinečnosti. Sociální práce se musí zaměřit na péči o důvěru a péči o smysl...¹²⁰

V podobném duchu se zabývá domovem také Vlastimil Podracký ve své knize *Návrat k domovu*. Ten se ale pojmem zabývá více v duchu tradicionalismu, jak nese přímo podnázev knihy – *Manifest tradicionalismu*. Zdůrazňuje význam rodiny, občanské společnosti a státu. Vidí nebezpečí v utilitarismu a konzumu, což by se dalo přirovnat k názoru Michala Rozhoň. Dále je podle něj důležité podporovat občanskou společnost a politiku postavenou na zastupitelské demokracii. Vše je odůvodněno snahou o návrat k domovu.

---

¹¹⁹ Srov. ROZHOŇ, M. *Rodina mezi systémem a domovem*. In *Sociální práce*. s. 51-55.

¹²⁰ Srov. tamtéž, s. 55-58.

Závěr

Výchova dětí rodičem žijícím osaměle se stala soudobým trendem, který se začal rozmáhat v důsledku různých nezastavitelných společenských a ekonomických změn. Upravil se vztah mezi mužem a ženou a také společenské postavení ženy. Žena už není závislá na muži, může sama rozhodovat o svém životě a stala se také ekonomicky aktivní. Pokud se rozhodne, že bude žít sama nebo že odejde z neuspokojivého manželství, nebude ji společnost odsuzovat. Spíše naopak, má možnost využívat různých sociálních služeb a dávek, které pokryjí základní životní potřeby její a jejích dětí. Ačkoliv by se mohlo na první pohled zdát soužití v tradiční rodině, kde o všem rozhoduje muž, jak ji známe z počátku minulého století, vhodnější, pro dnešní dobu je už nepřijatelné, protože omezuje zejména ženu v jejích základních právech a zájmech.

Nově získaná volnost a rovnoprávnost s mužem však není pro ženu pouze ziskem. Nese s sebou mnoho nároků, které jsou zejména pro osamělou matku jen těžko zvladatelné. Matka se musí starat o děti, o domácnost a ještě k tomu ekonomicky zabezpečit chod domácnosti, což je velmi náročné. Stát pomáhá ženě zejména v počátcích rodičovství, a to formou peněžité podpory v mateřství a dále rodičovským příspěvkem. Tato podpora je oproti jiným evropským státům o něco delší, ale ne příliš vysoká, poslouží tak akorát k zajištění základních životních potřeb. Osamělá matka, která se nemůže spoléhat na podporu svého okolí, nedostává od otce dětí žádné výživné a nemá možnost přivydělávat si při rodičovské dovolené, se často stává uživatelkou různých sociálních služeb a příjemkyní dávek hmotné nouze. Sociální pracovníci, kteří se ženou pracují v rámci různých sociálních služeb, by se měli snažit o to, aby se nestávala závislou na sociálních službách a pokusila se zmobilizovat vlastní síly a získat podporu ze svého okolí.

Z práce vyplývá, že je finanční podpora poskytovaná v naší republice adekvátní a nevýhodňuje nijak výrazně osamělé rodiče před ostatními rodinami, což je správné. Pokud by byla podpora vyšší, motivovalo by to obyvatele k nečinnosti a k závislosti na dávkách. Rodinná politika by měla respektovat svobodu a odpovědnost obyvatel a nezaměřovat se pouze na jednorázová a populistická opatření. Měla by být uplatňována zásada rovnosti vůči různým rodinným uspořádáním. Větší pozornost by měla být však věnována při poskytování testovaných dávek, kdy se může stát to, že rodič předstírá, že

žije osaměle, i když tomu tak není, a může dosáhnout na dávky, na které by jinak neměl nárok.

Současná globalizovaná společnost je silně orientovaná na konzum, na nevázanost a na rychlé uspokojování potřeb. Rodina je posuzována z hlediska svých funkcí a sociální pracovníci si myslí, že mají univerzální recept na řešení všech jejích problémů. Je však nutné pohlížet na rodinu ze širšího úhlu pohledu a ponechat rodině více volnosti za současného posilování vzájemných vazeb. Jak jsme již mohli v historii pozorovat, určitá období jsou ve společnosti spojována s různými modely rodinných forem. Můžeme jen doufat, že současné uspořádání je pouze jistou vývojovou fází, která přišla v důsledku různých celospolečenských změn, a že dojde v blízké budoucnosti k obratu k lepšímu, ke změně hodnot ve společnosti a k návratu k rodině.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

- ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. 1. vyd. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
- BECK, P., HACAPERKOVÁ, D., KRÁLOVÁ, J. a kol. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. 1. vyd. Olomouc: Anag, 2012. ISBN 978-80-7263-744-7.
- BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0031-4.
- BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., KEPKOVÁ, M. a kol. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady*. 14. akt. vyd. Olomouc: Anag, 2012. ISBN 978-80-7263-739-3.
- ČERMÁKOVÁ, M., HAŠKOVÁ, H. a kol. *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002. ISBN 80-7330-026-5.
- EYROVI, L., R. *Jak naučit děti hodnotám*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-360-9.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0415-3.
- HAMPLOVÁ, D. (ed.) *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakl., 2011. ISBN 978-80-7419-059-9.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak neztratit nadšení*. 1. vyd. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-7169-551-3.
- KŘÍŽKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-112-1.
- MARKSOVÁ-TOMINOVÁ, M. *Rodina a práce – jak je sladit a nezbláznit se*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-615-5.

- MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakl., 2003. ISBN 80-864229-19-9.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MITCHELL, E. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. 1. vyd. Praha: Soc. ústav AV ČR, 2010. ISBN 978-80-7330-183-5.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakl., 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- MURPHY, R., F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 3. vyd. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-53-2.
- PÍTHA, P. *Výchova, naděje společnosti*. 1. vyd. Praha: Poustevník, 2006. ISBN 80-86610-18-7.
- PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZEROVÁ, CH. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-495-3.
- SIROVÁTKA, T.; HORA, O. (eds.) *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*. 1. vyd. Brno: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-140-5.
- SLAVÍK, M., a kol. *Vysokoškolská pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4054-6.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 1. vyd. Olomučany: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
- TOMEŠOVÁ BARTÁKOVÁ, H. *Cesta zpátky – návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5012-9.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-36-6.

Internetové zdroje:

- ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ [online]. *Peněžitá pomoc v mateřství*. Posl. úpravy 1. 2. 2012 [cit 2012-10-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/davky/penezita-pomoc-v-materstvi.htm>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. *Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2010 – domácnosti podle postavení a věku osoby v čele, podle velikosti obce, příjmová pásma*. Posl. úpravy 5. 6. 2012 [cit. 2014-02-25]. Dostupné na WWW: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/3001-11>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. *Ženy a muži v datech 2011*. Posl. úpravy 12. 1. 2012 [cit. 2014-02-25]. Dostupné na WWW: http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1417-11-n_2011.
- DRÁBAL, J. *Ženy u plotny?* In Konzervativní listy [online]. Posl. aktualizace 22. 4. 2013 [cit 2014-03-18]. Dostupné na WWW: <http://konzervativnilisty.cz/stari-temata/51-rodina-pod-palbou/758-eny-u-plotny>.
- FEMINISMUS [online]. Praha: redakce Gender Studies o.p.s., © 2008 [cit 2014-03-19]. Dostupné na WWW: <http://genderstudies.cz/>.
- Charita Česká republika. [online]. *Jak pomáháme rodinám, matkám a ženám v tísní*. [cit. 2014-01-03]. Dostupné na WWW: <http://www.charita.cz/jak-pomahame/socialni-a-zdravotni-sluzby/rodiny-matky-a-zeny-v-tisni/>.
- JOCH, R. *Co je konzervatismus*. In Občanský institut [online]. Praha, 2014 [cit 2014-03-18]. Dostupné na WWW: <http://www.obcinst.cz/co-je-konzervatismus-2/>.
- JUSTOŇ, Z. *Françoise Héritier – co je mezi mužem a ženou možné a nemožné* [online]. Kulturní magazín UNI 12/2011 [cit. 2014-03-12]. Dostupné na WWW: <http://magazinuni.cz/ruzne/kulturni-antropologie/francoise-heritier-%e2%80%93-co-je-mezi-muzem-a-zenou-mozne-a-nemozne/>
- KDU-ČSL. *Volební program. Rodinná peněženka* [online]. [cit 2014-03-18]. Dostupné na WWW: <http://volby.kdu.cz/volebni-program/rodice.aspx#.Uyi6YcHhbIU>.

- MPSV [online]. *České firmy se zapojí do projektu, který sladí práci a rodinu. Nabídnou flexibilní úvazky i dětské koutky*. Posl. úpravy 5. 12. 2013 [cit. 2014-01-03]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/16854>.
- MPSV [online]. *Prorodinná opatření by měla pomoci rodičům snadněji sladit rodinný a pracovní život*. Posl. úpravy 30. 12. 2008 [cit. 2014-03-12]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/6032>.
- MPSV [online]. VANČUROVÁ, A. *Současná a připravovaná opatření rodinné politiky v zemích střední Evropy. Projekt výzkumu a vývoje*. [cit. 2014-03-22]. Dostupné na WWW: http://www.noviny-mpsv.cz/files/clanky/4354/studie_vancurova.pdf.
- Psychoportál [online]. *Manželské a rodinné poradny: Obecný popis poskytované služby*. [cit. 2014-01-03]. Dostupné na WWW: <http://www.psychportal.cz/manzelske-rodinne-poradny>.
- ROZHONĚ, M. *Rodina mezi systémem a domovem*. In *Časopis Sociální práce*. ISSN 1213-6204.
- ŠIMKOVÁ, L. ÚLEHLA, I. *Sociální kontrola profesionálně*. [online]. Sociální revue [cit. 2014-03-15]. Dostupné na WWW: <http://socialnirevue.cz/item/socialni-kontrola-profesionalne>.
- TOP 09. *Volební program. Sociální politika*. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné na WWW: <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2013/5-socialni-politika-13777.html>.
- WIKIPEDIE. *Feminismus*. [online]. Posl. aktualizace 29. 1. 2014. [cit. 2014-03-18]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Feminismus>.

Zákony:

- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění platném k 25. 2. 2014.
- Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění platném k 25. 2. 2014.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k 25. 2. 2014.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění platném k 25. 2. 2014.
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění platném k 25. 2. 2014.

- Zákon č. 120/2001 Sb., exekuční řád, ve znění platném k 25. 2. 2014.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění platném k 25. 2. 2014.

ABSTRAKT

NACHTIGALLOVÁ, V. *Sociálně etické aspekty poskytování pomoci osamělým rodičům*. České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Sociálně etické aspekty poskytování pomoci osamělým rodičům

Práce zkoumá soudobý trend výchovy dítěte jedním rodičem, nejčastěji matkou. Zabývá se různými důvody, které vedou k tomuto rodinnému uspořádání, upozorňuje na problémy, se kterými se osamělý rodič potýká. Nejvíce se zaměřuje na obtíže spojené se sladěním práce s péčí o děti a domácnost, a z toho vyplývající finanční tíseň. Cílová skupina je čtenáři přiblížena pomocí kazuistik žen, žijících v azylovém domě pro matky s dětmi v tísní. Kazuistiky jsou dále hodnoceny, zejména z hlediska prospěšnosti sociální služby. Jsou rozebrány různé druhy pomoci ze strany státu, které mohou neúplné rodiny využívat, je to hlavně finanční podpora a sociální služby. V další kapitole jsou uvedeny alternativy státní pomoci. Je upozorněno na úskalí, které s sebou nese využívání pomoci, jako je závislost na sociálních službách a nedostatek motivace k aktivování vlastních sil a vlastního sociálního okolí. Na závěr jsou nastíněna možná východiska celé problematiky.

Klíčová slova: osamělý rodič, neúplná rodina, práce a rodina, azylové domy, státní sociální podpora, hmotná nouze, sociální služby, nestátní subjekty, výživné, sociální síť rodiny.

ABSTRACT

Socio-ethical aspects of providing assistance to lone parents

The work examines the contemporary trend of raising a child with one parent, usually the mother. It deals with the various reasons that lead to this family arrangement, and highlights the problems with which a lone parent is struggling. It focuses namely on difficulties in reconciling work with caring for a child and a household, and on the resulting financial distress. The target group is introduced to readers through case studies of women living in a shelter for mothers and children in distress; the case studies are further evaluated, particularly in terms of the benefits of social services. Various types of assistance from the state are discussed, which single-parent families can benefit from; these are mainly financial support and social services. The next chapter describes alternative kinds of state aid. Attention is drawn to the pitfalls associated with the use of aid, such as dependence on social services and lack of motivation to activate one's own capabilities and to utilize one's own social environment. Possible solutions of the issue are outlined in the conclusion.

Keywords : lone parent, single parent family, work and family, shelters, state social support, material poverty, social services , non-state subjects, alimonies, family social network.